

KUUKIRI**EESTI KIRJANDUS**

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

Juhan Libe: Ülevaade meie ajaloo-kirjandusest läinud
(1927.) aastal. (Pooleli.)

E. Laid: Juubelimõtteist ja „Dünamisest“.

Karl Mihkla: Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade
(1637—1927). (Pooleli.)

P. Voolaine: Lauuema Vabarna Anne romaan „Ale“.

I. Reiman, A. Roose, M. Sillaots: Kirjanduslik ülevaade.
Koguge taimede rahvapäraseid nimesid.

IV, V ja VI aruanne F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 19. poogen ja Eesti raamatute
üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

22. aastakäik.

Asutatud 1906. aastal. Ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena iga kuu lõpul, number 4¹/₂—5 trükipoognat (72—80 lk.), piltidega.

Kuukirja kaasas ilmuvad lisad, mida võib kõita iseseisvaks raamatuks:

Arno Raag: **Elisabeth Aspe.**

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

III osa, alates 241. lk.

Eesti raamatute üldnimestik, alates 1924. a.

V osa, alates 381. lk. Viimane sisaldab kuudekaupa kõik Eestis ilmunud raamatud, Venemaal ilmunud eestikeelsed raamatud, samuti Eestis ilmunud ajakirjad ja ajalehed.

Toimetus: tegev ja vastutav toimetaja lektor Joh. V. Veski, Tartu, Vabriku tänav 5, telefon 2-81.

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitöökirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitöökirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01, avatud äripäeviti kella 9—15.

Tellimishind 4 krooni aastas, 2 kr. poolaastas, 1 kr. veerandaastas. Üksikuid numbreid müügile ei lasta.

Tellida võib otse talitusele ning postiasutiste, raamatukaupluste ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmeeste kaudu.

Kuulutused kaantel või teksti järel: terve lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Vahesel arvul on saada veel XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3.60 kr. (nahkköites 5.35 kr.) ning aastak. XIX—XXI (1925—1927) hinnaga 5 kr. (nahkköites 6.75 kr.) aastakäik.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1906. aastast hinnaga 40 senti number.

Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivi on kogutud Eesti tähtsate meeste pabereid, nagu avaldamata käsitöökirju, kirjavahetusi, dokumente, pilte jne. Need on paigutatud tulekindlasse ruumi, korraldatud teaduslikult ning selle tõttu kättesaadavaks tehtud uurijaile.

Selts võtab vastu uusi materjale alalhoidmiseks ja korraldamiseks arhiivis.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo

Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01.

Ar 928, P
Eesti

— läinud aastal näit. A. Põrk'i „Eesti ajalugu I (ja II)“¹⁾ või H. Juhankatti „Inimkonna keelte tekkimise ja arenemise“²⁾ kujul — ei ole põhjustatud niipalju seda suunavate tarvete eneste mitteolemasolemisest kui nende valesi- arusaamisest ja teostamisvõimude ignorantsist.

Juba ülddeduktsioonilt võib otsustada, et tohime oma iseseisvuse ajast arvates täie õigusega kõnelda Balti ajaloo ümberorienteerimise tarbest. Aga mis suunas see peab teostuma, missugune see „ümberorienteeritud ajalugu“ peaks välja nägema n. ü. „viimisteldud“ kujul, seda on võimata ette ütelda, kuigi õige laiades kihtides akadeemilisegei haridusega isikutel valitseb arvamine ajaloouurimis-tööst kui lauaäärde istumisest ja kirjutamisest üks kõik mis vaimus. Ainult tegelik mitme põlve töö võimaldab ehk kunagi tagasi heita pilku nüüdse ümberhindava töö ulatuvusele, kuid ometi on võimalik neid tarbeid endid siiski eritella teatud üldjoontes.

Kõige rohkem on meie Balti ajaloo-kirjandusele ette heidetud subjektiivsust, sihilikkust, jah, isegi võltsimist, vähem aga asjatundmatust — koolipuudust. Ometi on see viimane õieti kõige olulisem.

Tugevaid jõude — ajaloolise kooli ja haridusega — on Balti ajaloo alal vähe olnud, ja needki, kes on olnud, on siin ebapidevalt töötada saanud, sest et see ajalugu on ikkagi kandnud lokaalse ajaloo iseloomu, ja pole isegi Tartu ülikoolis suutnud enne Eesti iseseisvust täieväertuselise kultuuriavaldisena püsivalt kaalule asuda.

Arusaadav siis, et paljugi materjali on meil metoodiliselt läbi töötamata, et oleme oma ajaloo alal maha jäänud üldajaloolistest võimalustest enam kui poolesaja aasta võrra. Muu seas tuleb seda mainida eriti ka meie vanema ajaloo suhtes, kus õieti kõige enam, nagu märgitud, Balti saksa ajaloo-kirjandusele etteheiteid on tehtud ta „sihilikkuse“ pärast.

Kuid tuleb arvestada seda, kui raske meilgi siin on teot-seda. Näit. on meile täitmiseks tänuväärt tühik meie 12. sajandi ajaloo probleemistik. Skandinaavia jne. ajaloo-kirjanduses on ilmunud rida teoseid, mis on palju küsimusi ette haaranud ja mille tulemusi tulus oleks ära kasutada ning edasi arendada meie eesti ajaloo seisukohast.

Kuigi see nõuab vähegi rahuloldavas ulatuses enam kui ühe mehe elutööd, võime sellest kui reaalsest võimalusest ja ligemast ülesandest kõnelda, kuid siin etteheiteid teha

1) Vrd. Eerik Kuus'e retsensioon — Eesti Kirjandus 1927 nr. 6, lk. 348—352.

2) Henrik Treufeldt'i kirjastus Tõrvas 1927.

Balti ajaloolaste sihilikkusele võib ainult väga suhteliselt: tuleb arvestada kursis olemist nii väga mitmete eriteaduste ja eridistsipliinide meetodite ja uurimuseliste tulemustega.

Ülaltoodud probleemistik nõuab koostööd näit. arheoloogia, filoloogia ja võib-olla ka folklooriga, kuid me teame, et kõik need alad on viimase ajani sõõdis olnud, ja uued tuuled on hakanud siin puhuma alles Eesti ülikooli ajal.

Vähema tähtsusega, kuigi teatud olulikkusega, on muidugi ka uurijate eneste subjektiivsus. Puhtsubjektiivse appertsepsiooni seisukohast seisab sakslasest uurijale ligemal ajajärk, kus meie ajaloo alal aktiivsemat osa etendasid saksa soost tegelased ja kus meie selle kultuur- ning mõju-konnas olime. Ja kui siin arvatakse liiga tehtud olevat „maarahva“ kui nähtuse hindamisele, siis on seda kõige pealt põhjustanud lihtne subjektiivsus ja tõekspidamised.

Alles kolmandas rindes võiksime arvestada üksikjuhtumel ka Balti ajaloo sihilikkust. Näit. provotseerisid poliitilised huvid Vene riigiga Põhjasõja sündmustiku erihinangule. Kuna ka nüüdki väga sagedasti minnakse eneseõigustust otsima minevikust, siis on arusaadav, et püütakse ka minevikku näha võimalikult vastava prilli läbi, mis võimaldab igasuguseid hälbeid.

Meie oma tegelikus töös peame püüdma vältida kõiki neid puudusi ja täitma tühikuid, mida meil võimalik on teha eriti just selle tõttu, et eesti ajalugu meie iseseisvuse saabumisega ja oma ülikooliga on provintsilisest lokaal-ajaloo-st tõusnud iseseisvaks kultuuriväärtuseks ja sellisena nõuab ning saab tugevamarõhulise süvenemissuuna osaliseks.

Et meie ajaloo uurimine uute võimaluste tõttu niikui-nii kindlalt sammub intensiivsuse ja meetoodiliselt koolitatud teadlaste kasvatamise suunas, siis peame kõige pealt hoiduma teisest küljest kordamast sama subjektiivsust, mida on tehtud, ära segades maa ajalugu tegelaste rahvuseküsimusega.

Meie ajaloo uurimisesemeks peavad olema kõik need tegurid, mis on mõjustanud seda ajaloolist individuaalsust, mida geograafiliselt umbkaudselt piiristab praeguse Eesti Vabariigi ala. Seega ei alga meie ajalugu mitte XIX sajandist, ¹⁾ vaid lõpmatuses.

1) Sellest küljest vildakat appertsepsiooni esitab R. Kleis 1924. a. „Ajaloolise Ajakirja“ 3. nr. (kirjutises „Eesti biograafilisest leksikonist“), kus muu seas öeldakse: „Muidugi algab Eesti ajalugu selle sõna täies mõttes alles XIX a.-s., varemajal on see olnud pigemini maavaldajate ajalugu.“ Siin pole autor mitte ainult ära seganud ajalugu ja ajaloo käsitlust vastavate (ajalooliste) tegelaste rahvuse- ja seisuseküsimusega, vaid on kahe silma vahele jätnud ka meie muistse iseseisvuse-aja.

Meil on aga ees niivõrt suur tööväli ja nii laiaulatuslikud viljeldused; seepärast ei saa otseselt nõuda nii pea ajajärke loovaid ja uusi kardinaalsihte rajavaid uurimusteoseid, vaid peame leppima ka üksikumate probleemilahendustega, mis ette valmistaksid üldsünteetilisele kapitaalteoseile. Siinjuures peame aga olema teadlikud, et meie ajalugu ei saa piirduda mitte ainult oma lokaal- ja rahvusealalise kultuuri-, tulunduse- jne. looga, mitte lugedes otsetähtsaks üldpoliitilise ajaloo käsitlemist. Juba teaduse kohustus nõudleb teist. Asume ju Lääne- ja Ida-Euroopa vahemaal, kus mitmepoolsed tungid tõmbetuultena risteldes murduvad eri-konkreetnähtusteks, mille täievärtuselise hinnangueni jõuame ainult üldperspektiive silmas pidades. Ja see on meil kohustuseks seda enam, et erimaade lähtejoonte ühendamine ka puhtpostulaatselt kergendub meil meie kultuurkondliku seisukoha tõttu. Näit. Vene ja Skandinaavia ajalookirjandustes mõlemis, ühes enam, teises vähem, samuti Saksa omas leidub täiendusivajavaid tühikuid, mis tekkinud ainekogu, orientatsiooni ja keelegi vastastikuse tundmise puudulikkuse tõttu, kuna igapoolne lähtumine suuremalt osalt võtab algbaasiks omapoolse aluspinna. Ja nende kõigi vahel olles on just meil tasakaalustamisvõimalusi nii mõnegi igale poole kulgeva küsimuse puhul.

Sellepärast on rõõmustavaks nähtuseks meil ka läinud aasta ajaloo-kirjanduses, et pearõhk on langenud tegelikule tööle, ja kuigi pole ilmunud vahest midagi erilist jalustrabavat programmtööd, mis rajaks taotlussyundi, siis seda enam on kinnitatud üksikkividega kindlat vundamenti, nii et juba ette julgeme konstateerida täit rahuldust mitte ainult tehtud töö hulga, vaid ka tasapinna suhtes.

*

Kõige pealt äramärgitav joon ajaloo-kirjanduses on muidugi vastavate erialaliste ajakirjade ilmumine.

„Ajalooline Ajakiri“¹⁾ jõudis läinud aastal oma kuuendasse aastakäiku, ja sellisena on ta eestikeelses puhtteaduslikus ajakirjastikus väheseid, mis on suutnud järjekindlalt läbi lüüa nii sisult kui levituselt.

Alal hoides oma tasapinda on ta välimuselt suurenenudki ja mitte ohvriks langedes popularisatsiooni tarvetele ületanud isegi mõned samalaadilised välismaised perioodikad mitte ainult suhteliselt, vaid ka absoluutselt tiraažilt. Selliste — puhtteaduslikult erialaliste — ajakirjade eriomaseks

1) Toimetus: P. Treiberg (peatoim.), P. Bauman, A. R. Cederberg, R. Kleis, H. Kruus, J. Köpp, O. Liiv, J. Vasar.

küljeks on, et nad ei taotle kõige pealt lugejaskonna huvisid ega pane esirindes rõhku neid kõige pealt „tõmbavaile“ küsimusile, vaid peavad kõige pealt silmas pidama üksikuurijate ja -autorite tarbeid. Mõnedki uurimused, mis väga väärtuslikud eriharrastajale oma ainekult kui ka tulemusilt, ei tarvitse nende saabumispilgul olla kuigi põnevad või tarvilikud laiema publiku seisukohast, nii et töö eraldi üllitamine ja trükkimine ei tasuks ennast ära. Ja eriti on see tähtis lühemate kild-uurimuste puhul, kus üksikasjalised selgitused eriküsimuste alal peaksid iseseisvalt paratamatult avaldamata jääma.

Ainult oma artiklistikulises kogusummas pakub selline ajakiri väärtuslikku enam-vähem igale lugejale, kuna ka asjaolu, et selline ajakiri oma sisult vananematu, talle pikkamööda soetab kindla tarvitajaskonna.

Sellepärast ei saa me sarnaselt ajakirjalt nõuda ka mitte kardinaalküsimuste käsitletu, ei saa ka selle mõõdupuuga vaagida üksik-aastakäiku.

Kuid artiklite mitmekesistamise alal on toimetus siiski suutnud õige rikkalikke võimalusi pakkuda.

Otseselt Eesti ajalugu riivavamatest on mainida kirjutised: A. R. Cederberg — „Mõningaid jooni Tartu-Pärnu ülikooli ajaloost“ (lk. 1—11 ja 65—80); N. Treumuth — „Patkuli küsimus Riia konvendil 1700. a. juuni- ja juulikuus“ (lk. 123—144 ja 185—204); O. Liiv — „Lisandusi Rakvere ajaloole Rootsi aja lõpul“ (lk. 144—164); J. Köpp — „Mõningaid lisa-andmeid oludest Lõuna-Eestis Suure Põhjasõja algusaastail“ (lk. 205—215).

Rohkem üldsünteesilistena ja lugejaskonna huvisid silmaspidavatena, kuid mitte teadusliku soliidsuseta esinevad üldajaloo alalt: W. Süss — „Antiik-aja ja nüüdisaja inimese karakteristikud erinevused“ (lk. 216—228) ja A. Pridik — „Kes olid ilma-ajaloo vanimad meresõitjad“ (lk. 11—26 ja 80—90).

Igapäevases jooksvas ajaloo-kirjanduses orienteerumiseks teevad ajakirja huviosalistele (peale uurijate eriti õpetajaile jne.) mõõdapäasematuks aga kirjanduslikud ülevaated, arvustised jne. Nii: P. Treiberg — „Nõukogude-Venes ilmunud kirjandus Eesti ajaloo alal“ (lk. 229—235), terve rida „Varia’ga“ pealkirjastatud retsensioone j. m. t.

Seda märkmestikku võiks veelgi suurendada ja mitmekesistada ka üksikumate, puhtteaduslike uurimiseliste kildudega. Ühe või teise küsimuse uurimisel lahendatakse sagedasti terve rida üksikprobleeme, mis aga selleks liiga väikesed, et neid iseseisvalt trükki toimetada, kuid sagedasti

siiski ka mitte ühendatavad mõne suurema käsitlusega. Sellistena võiksid esineda näit. mõne allika kroonika tõlgendid üksikute lausetegi puhul, kus üksik grammatiline notiits võib väga tähtis olla edaspidisele uurimisele, samuti mõne üriku dateerimine jne.

Et „Ajalooline Ajakiri“ viimasel ajal on ka honorari võimaldanud, siis on veelgi loota sisu tõusmist; ei leidu meil ju isikuid, kes oleksid majanduslikult niivõrt kindlustatud, et ei tarvitseks ajakulu ümber arvutada rahakulukuks, kuna aga selle tõttu — puhtidee pärast kirjutamise korral — oleks üksikartiklite kättesaamine palju aeglasem, ja mõnigi kirjutis jääks trükivalmis kohendamata.

„Ajaloolise Ajakirja“ edaspidistki suurendamist tuleb silmas pidada, sest peale muu on seesugusel perioodikal ka sundiv karakter — ta sisu täitmise nõuab tööd, mida vahest muidu ei asutaks sooritama.

„Ajaloolise Ajakirja“ ilmumine on mõjutanud väga tunduvalt „Eesti Kirjanduse“ sisu, mis omal ajal oli ainukeseks peale muu ka puht-ajalooteaduslike kirjutiste üllituskohaks. Siiski on siin ühte-teist ilmunud, nii Kaljo Randa — „Sangaste sõda“, lisas — „Koidula kirjad omakseile“, üksikud biograafilised märkused, üksikud „killud ja dokumendid“ j. n. e.

Pearõhk langeb siin kirjanduslikele ülevaateile, arvustisile.

Sellest küljest on tähistatav ka „Loomingu“ läinud aastakäik, kuna kultuuriloolisi uurimuskäsitlusi endid, mida „Looming“ pakkunud varemmail aastail, nüüd erilisel pole nimetada.

Samuti kui „Looming“ piirdub kitsamalt kultuurilooga, leiame ajaloolisi harrastusi peamiselt usu- ja kirikuloo alalt „Usuteaduslikes Ajakirjas“. Nii J. Köpp — „Usuliikumisi Eestis“ (lk. 19—24 ja 76—87); O. Sild — „Halliko Valla Kohto ja Seäduse Ramat...“ (lk. 140—146); O. Sild — „Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemiskäigus olnud piiskopikirikuks“ (lisavihk).

Teistest ajakirjadest, mis rõhku pannud ajaloolisele ainekule, on tähistatav kõige pealt „Sõdur“, kus raskekaal muidugi sõja-ajalool, kuid pakub sagedasti kilde teistegi kaasnähtuste alalt, nii mälestisi üksikult tegelasilt j. n. e.

Muidugi on sellises ajakirjas ilmuv materjal, mille pakumisel arvestatakse kõige pealt lugejaskonna huvi, ja toimetuses pole põhjalikke asjatundjaid — ajaloolise haridusega, oma väärtuselt väga segalaadiline. Võib leida kõige metaosemaid loogika-õisi päris korralikkude ja uurimuslik-

kude kirjutiste kõrval. Nii on õige soliidsed artiklid näit. Ribbing — „Narva lahing 1700. a.“ (nr. 1/2, lk. 4—7 ja nr. 3, lk. 50—52); H. Sepp — „Rootsi sõjaväe komplekteerimisest eestlaste ja soomlastega Kaarel XI valitsuse lõpul ja Põhjasõja ajal“ (nr. 20/21, lk. 488—493 ja nr. 24, lk. 578—585) ning „Sõjasündmused Lõuna-Eestis 1701. a.“ (nr. 10, lk. 218—224); samuti tähelepanuväärne Joh. Mey — „Rootsi sõjakäik Eestisse. Arvatav Kividepea lahing“ (nr. 13, lk. 320—322); õige ulatuslik on ka A. S. — „Eesti olud Rootsi-Vene sõja ajal 1788—1790“ (nr. 28—34) ja rida teisi.

Üldiselt on siin enamikult siiski maksnud seadusepärasus, et kirjutiste teaduslikkus on suuremalt jaolt pöördproportsionaalne käsitletava aja kaugusega. Sellepärast on ka uurimise huvides, et „Sõdur“ on õige teadlikult võimaldanud peale muu just eriti Eesti Vabadussõjaga seotud küsimuste käsitlemist olgu läbitöötiste või ka mälestiste jne. näol. Ka üksikute väe-osade, rügementide ajalood on ala, mille viljeldamist tuleks, senikui mälestised värsked, alustada. Kirjutised, nagu näit. E. Kramm „Eesti ratsavägi 11. XI. 1917—11. XI. 1927“,¹⁾ nõudlevad veel rohkem samalaadiliste ilmumist.

Vähem nimetamisvääriks pakub „Sõduri“ kaasvõitleja „Kaitse Kodu“, olgugi et ka sel ajakirjal ei tohiks olla takistust lugejaskonna huvide ega oma suuna seisukohast populariseerivalt või poolpopulariseerivalt pakkuda ning valgustada aega mitte ainult käsikäes meie omakaitse ja kaitseväe arenguga, vaid ka varem aegseid analoogiaid ja nendega kokkupuutes olevaid nähtusi.

Teistes eestikeelsetes ajakirjades on küll ajaloolist nipet-näpet ilmunud, kuid nii väikesel määral ja juhuliselt, et võime neist mööduda pikema peatumiseta.

Kuid millest ei saa mööduda, see on meie ajalehete vastavaharrastuseline külg.

Kindlasti pühendab meie iseseisvuse-aegne ajalehestik vähem huvi üldse ajaloolistele nähtustele ja eriti Eesti ajaloole kui seda osutab kas või meie enestegi varem ajakirjandus. See on üldiselt meie päevakirjanduse struktuuri küsimus ja selle suhtumine üldse kultuuriellu. Eluvaldiste füüsiline külg (sport, kaklused, kõmu) on rohkem toonitatud. Seda ei saa seletada mitte ainult publiku maitsega. Ajakirjandus loob ise publiku huvi, kui ta ainult oskab aga vastavaid küsimusi korralikult serveerida.

1) „Sõdur“ nr. 44/45, lk. 1093—1123.

Meie ajalehtede sisu on aga suurelt enamikult tõlkesisu ja laenuideestik.

Välismaiste lehtedega võrreldes on meil nõrk näit. ka välispoliitiline orientatsioon. Spordilised j. n. e. sensatsiooniteated on otseselt tõlgitavad, kuna aga näit. välispoliitilistes küsimustes juba natuke ümberseedimist tarvis läheb, ja et meie ajakirjanikkude keelteoskus on väga piiratud, siis peame leppima saksa lehtede orientatsiooni juhulisusega.

Välismaade kultuurieluga mitte korralik kursis olemine provotseerib aga mööda nägema neis lehtedes esinevate igasuguste kirjanduslikkude, teaduslikkude j. n. e. küsimuste kaaluvusest. Ja kuna sellised harrastused (näit. mõni saksa romaani retsensioon või ajalooline kild) on meie publikule enamail juhtumeil kaugelseisev, siis arusaadavalt seda ei tõlgita. Aga ei otsita ka analoogiaid kilbiletõstmiseks meie oma vaimukultuuri alalt.

Tagajärg on see, et meie ajakirjandus on näit. vene monarhidest ja teistestki tegelastest peaaegu rohkem juttu teinud kui oma ajaloolistest meestest, sest vene emigrantide ideoloogia on meile keele tõttu kättesaadavam.

Et ajalehtede toimetused ajaloolisi huvisid mitte põhimõtteliselt ei väldi, näitavad vahetevahel ilmunud originaalkirjutisedki vanade egiptlaste j. n. e. kohta, missugused mehed aga meile ikkagi kaugel seisavad.

Siin tuleb silmas pidada eriharrastajate eneste appitulekut. On tarvis veel õhutada rahva huvi ajalooliste küsimuste vastu, mida relatiivselt väga rahuldaval määral niikuinii on olemas. Ja ajalehestiku kaasatõmbamine on siin kergesti võimalik, kui ainult teadusemehed enesele natuke püüaksid omandada reporterlikku virtuoossust. See sunniks siis ka reporteritekaadri tasapinna tõstmisele.

*

Kui perioodikate peatähtsus seisab valmisuurimuste üllitamises, siis uurimise enese hõlbustamiseks on ajalooteaduslikus kogustikus vältimatu tähtsus käsikirjandusel.

Siin on esirindelised kõige pealt bibliograafilised ja biograafilised leksikonid.

Senises balti ajaloo-kirjanduses ei saa kummagagi kiidelda.

Bibliograafilistest leksikonidest on muidu väga soliidne Winkelmann'i teos liiga vana (ulatub 1878. aastani), kuna hilisemad bibliograafingud on lõhestatud „Livländische Geschichtsliteratur'i“ aastakäikudesse, millede väärtus on ka niikuinii väga kõikuv. Hilisema aja kohta on Öpetatud Eesti

Seltsi poolt väljaantav „Jahresbericht der Estnischen Philologie und Geschichte“¹⁾ küll korralikum, kuid et ta samuti aastakaupa ilmub, pole ka sellegi käsitlemine kergem.

Korraliku bibliograafia koostamine on niivõrt aega ja kulu võttev, et selle ilmumise, mille teostamine praegu „Akadeemilisel Ajaloo-Seltsil“ käsil, veel aega läheb, olgugi et selle töö sooritamise enne biograafilise leksikoni kallale asumist oleks palju energiat säästnud ja ära hoidnud terve rea komistusi praegu ilmuvas „Eesti biograafilises leksikonis“, kus bibliograafia puudulik tundmine pole mõjustanud mitte ainult kirjanduseandmeid, vaid — eriti mitteaajaloolastest autoritel — ka artiklite sisu.

Kuid sellest hoolimata on õigustatud ka biograafilise leksikoni koostamisele asumine esmajoones, sest et tarvidus selle järele on sama suur, selle teostamine aga tulusam, kuna siia võimalik on korruga rohkem jõudusid tööle rakendada, nii et sellega viivitamine oleks muutunud ajaraiskamiseks.

Läinud aastal ilmus „Eesti biograafilise leksikoni“ teine vihik (tähed H[orn] kuni M[artna]).

Sellega on käes pool tervest teosest ja olemas selgem arusaamine tema üldilmest.

Me ei taha siin üksikartikleisse süvenedes korrata viga, mida m. s. just ka selle koguteose arvustamise²⁾ puhul on väga palju tehtud, et on püütud hinnata teost, kus kaastööliste arv ulatub nähtavasti üle 75 juba kahe vihu aegu, üksikute näitude — juhuliste preparaaproovide — kaudu, kuna sellise arvu juures iga üksiku autori hindamine koguhulgas võimata.

Toimetuse absoluutset vastutust nõuda iga üksiku juhu puhul on aga riskantne, olgugi et meie biograafilise leksikoni väliseid eriomaseid jooni on just toimetuse väga suur osavõtmine mitte ainult koguteose koostamise, vaid ka üksikandmetegi revideerimise tööst.

On ju küll leksikone, millede ustavuse küsimus lasub terveni toimetuse, õigemini toimetaja, õulul. Need leksikonid on enamikult aga kitsa-alalised, kus sissevõetud tegelaskond

1) Senini on ilmunud anded I (1918), II (1919) ja III (1920).

2) Arvustisi (ühes arvatud ka esimene vihik): „Kaja“ nr. 202, 2. IX. 1926: B. L[inde]; „Postimees“ nr. 243, 2. IX. 1926 ja nr. 351, 1926; „Päevaleht“ nr. 246, 11. IX. 1926: J. M[ändmets]; „Vaba Maa“ nr. 231, 2. X. 1926; „Kasvatus“ nr. 3, 1927, lk. 115—117 ja nr. 11 1927, lk. 505—507: V. Orav; „Eesti Kirjandus“ nr. 3, 1927, lk. 190—191: J. Vasar; „Looming“ nr. 8, 1926, lk. 899—906 ja II vihik nr. 5, 1928, lk. 168—172: J. Libe; „Rahva Sõna“ nr. 176, 2. VIII. 1927; „Sakala“ nr. 117, 1. X. 1927; „Kaja“ nr. 229, 2. X. 1927: B. Linde.

on piiratud teatud kindla kutselise või ka ajalise ja ruumilise raamiga (näit. kunstnikkude, kirjanikkude, arstide biograafilised leksikonid), nii et toimetaja resp. toimetajad kogu ainekku ja tegelaskonda suudavad enam-vähem rahuldavalt üle vaadata.

Balti ajaloo alal on sellised teosed pea ainukesed biograafiliste leksikonide esindajad üldse. Nii on meie seisukohast märgitavad: L. Arbusow — „Livlands Geistlichkeit v. Ende d. 12. bis ins 16. Jahrhundert. Mitau, 1904“ ja „Die im deutschen Orden in Livland vertretenen Geschlechter“ (äratr. „Jahrbuch für Genealogie“st“); I. Brennsohn — „Die Aerzte Livlands... Mitau, 1905“ ja „die Aerzte Estlands... Riga, 1922“; J. G. Frobeen — „Rigasche Biographien... Bd. I—III, Riga 1881—84“; K. Gadebusch — „Livländische Bibliothek. Riga, 1777“ ja „Abhandlung von livländischen Geschichtsschreibern. Riga, 1772“; K. E. Napiersky — „Fortgesetzte Abhandlung von livländischen Geschichtsschreibern. Mitau 1824“, „Beiträge zu einer Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland... Riga 1843, Mitau 1850—52“, lisandatud A. W. Keussler'i poolt (Riga 1877). J. F. v. Recke und K. E. Napiersky — „Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Estland und Kurland. Mitau 1827—32“; H. R. Paucker — „Ehstlands Geistlichkeit. Reval 1849“ ja E. P. H. Paucker — „Ehstlands Kirchen und Prediger seit 1848. Reval 1885“; W. Neumann — „Baltische Maler und Bildhauer des XIX Jahrhunderts... Riga 1902“ ja „Lexikon baltischer Künstler. Riga 1908“; Г. В. Левицкий — „Биографический словарь профессоровъ и преподавателей... Юрьевск. университета 1802—1902. Юрьевъ 1902—03“, rida „Album academicum'e“ (üldine, üksikute teaduskondade üliõpilas-organisatsioonide j. n. e. kohta) j. m. t.

Nagu ülaltoodust peaks selguma, pole need leksikonid mitte ainult kitsa-alalised, vaid enamikult ka vananenud, kuna aga siiaaani puudus täiesti üldisem biograafiate kogu kõigi meie ajaloos kuidagi tähtsad olnud tegelaste kohta, mis uurijale kui ka igapäevasele tarvitajale oleks võimaldanud käepärase ning kiire orientatsiooni vastavais tegelasis ja nende kaudu ka kaasaegseis sündmusis.

Seesuguse leksikoni koostamisel jäetakse autoreile enamasti suurem vabadus, mitte ainult sisuliselt, vaid ruumiliseltki. Seda pole meil ei tulunduslikke ega vaimlisi jõude arvestades võimalik lubada, sest see pikendaks käsiraamatu ilmumist ja kahandaks selle hinnasoodsust.

Et meil teisest küljest puudub korralikum eestikeelne orgaaniline ajaloo õpperaamatki, mis suudaks kooliski, ammugi üldse haritud lugejaskonnale midagi põhjalikumat pakkuda, siis on tarvilik, et selline leksikon enam kui obligatoorselt suudaks pakkuda ka kaasaegset sündmustikku.

Osaliselt on muutunudki mõned artiklid pea puht-märksõnastuseks; nii näit. üksikute monarhide, Rootsi kuningate, Vene keisrite j. n. e. puhul on pakutud vastava-aegset ajaloolist ülevaadet kohalikust olukorrast.

Et teos ka neistki joontest hoolides siiski võrdlemisi ühtlane on saanud, seda on võimaldanud just toimetusetöö hoolsus.

Üksikartikleil pole mitte ainult faktiliste andmete kogumlik tähtsus, vaid need esinevad sagedasti ka omaette uurimustena.

Pikemad ja mainitavamad artiklid teises vihus on: Joh. Hornung; A. W. Hupel; J. Hurt; Irinarch; Ivan III ja IV Vassiljevits; J. Jaakson; C. R. Jakobson; H. G. ja H. J. v. Jannau; J. V. Jannsen; J. Jans; Jasper Linde; Joachim Jhering; Johan I ja III; Johannes IV Kievel; H. Judenits; J. Jung; Jaak Järv; A. Jürgenstein; J. Jõgever; A. Kaelas; Aino Kallas; O. Ph. ja R. G. Kallas; H. Kalm; M. Kampmann; Ph. J. Karell; Karl IX, X, XI ja XII; Katariina II; Kaupo; G. Kettler; V. Kingissepp; A. Kitzberg; A. Kivikas; Lydia Koidula; K. Konik; J. Koort; H. Koppel; Fr. R. Kreutzwald; Kristiina; K. L. Krohn; H. Kruus; Fr. K. J. Kuhlbars; Jak. ja Joh. Kuk; J. Kunder; J. Kärner; J. Köler; B., C. E. A., Ed. Ph. ja M. Körber; N. Köstner; J. ja P. Köpp; J. Kõrv; Joh. Laidoner; H. Laipman; A. Larka; J. Lattik; J. Leinberg-Maltsvet; Lembitu Jak. ja Juh. Liiv; M. Lipp; G. E. ja J. Luiga; O. Luts Magnus jne. jne.

Nagu ülalloendatust näha, on siin rida nimesid, millede taga peituvad nähtused osaliselt koguni esmakordselt pikema valgustuse alla võetud, kas või näit. põranda-alune kommunistide kihutustöö (V. Kingissepaga koos käsitletud) j. n. e.

Loomulikult esineb säärase teose puhul ka eksitusi ja puudusi,¹⁾ osalt juba nüüd silmatorkavaid, osalt avarduvad need alles teose tarvitamisel üksikjuhtumel.

1) Olgu eriliselt tähelepanu juhitud asjaolule, et mõotes absoluutse mõõdupuuga eksituste ja puuduste hulka võime leida küll ükskõik kui suurt rikkalikkust, kuid suhteliselt ei saa sellist teost muidu hinnata kui vaid võrreldes teiste omasuguste — välismaistega. Meie biograafilise leksikoni hindamisel oleks illustreeriv näit. võrdlus soome „Kansallinen

On välja jäänud nimesid, mis mõnegi sissevõetuga võrreldes oleksid enam õigustatud esinema. Hindamise tulul tuleb õige sagedasti puudus faktilisest andmestikust j. n. e. Kuid kõik tüüpilisemad puudused on peamiselt redutseeritavad leksikoni piiratud ruumalale, kusjuures üksikuil juhtumel võib palju pro ja contra rääkida.

Palju saaks asja parandada lihtsalt tegelaskonna laiendamisega. Ruumi säästmise mõttes oleks kasulik artikleid kohati esitada rühmiti, perekondade kaupa mainides. Muu seas oleks sellega peale üksiktegelase esitamise pakutud ka genealoogilisi märkmeid, mis nüüd väga juhulised (perekond esineb puhtalt näit. Horn'idel). Siis oleks võimaldunud ka tegelaste rahvust ja ürgpäritolu selgemini käsitleda.

Nagu märgitud, poleks olnud otstarbekohane alguses leksikoni liiga laiale alusele rajada, sest et selle tagajärjel mõnedki tähtsamad tegelased, kelle nimi alfabeedi lõpus, oleksid pidanud peale muu ka käsitusjärge ootama.

Oleks mõeldav niisugune kompromiss, et peale leksikoni valmimist praegusel kujul asutaks ta laiendamisele ja täiendamisele supplementvihkude näol, kus pearõhk langeks väljajäänud või vähemtähtsate — väljajäetud tegelaste käsitlemisele.

Ei teeks paha, kui neljale kavatsetud vihule järgneks sama palju lisavihke — eelmistele täienditena, kuid ka paranditena, kus puudused aegamööda selguvad.

Selline perioodiline biograafilise leksikoni täiendamine, kus igas vihus korduksid tähed A-st—Z-ni, aitaks ehk lahendada ka meie avalikkude tegelaste albumi koostamist, mis taotleb küll hoopis teisi eesmärke. Kuid selliselgi kujul oleks mõtet kaaluda selle teatavamääralist järgnedalaskmist „Eesti biograafilisele leksikonile“, vähemalt väljapaistvamate tegelaste suhtes, olgugi et iseenesest kogu-ulatuses raske on ühendada teaduslikku uurimuslikku koguteost aadresskalendri taolise albumiga.

Kuna „Eesti biograafilises leksikonis“ on meie ajalooainestik kunstlikult lõhestatud provenientsideks isikute järele, esitavad sarjana ilmuvad maakondlikud kirjeldused seda geograafiliste ühikute suhtes.

Maakondade kirjelduste sarja ilmumisel oli läinud aas-

Elämänkerrasto'ga". Nende ridade kirjutajal oli „Eesti biogr. leks.“ I vihu puhul juhus ühes arvustuses kõnestada muu seas ka Aleksander III-da kohta esitatud kirjandusandmeid. Soome leksikonis oli sama tegelase kohta esitatud allikatena ainult: „v. Bismarck, Gedanken und Erinne-
rungen I—III (eri painoksia) [!]; Oma Maa, erinäisia kirjoituksia“.

tal küll vahe, kuid seda mainitavam on kohalikkude ajalugude alal koguteose „Tartu“ ilmumine¹⁾.

Kindlalt piiriteldud geograafiliste alade ajalugude hulgas ongi linnade ajalood uurijale kõige tänuväärsemad, kuna linnalisel ühikul peale ruumilise kunstliku piiramise on juba nähulinegi orgaaniline tervikus ja areng, mis kindlasti pakub alati rohkem reljeefistatud individuaaljooni kui näit. sagedasti juhuliste administratiivpiiridega maakond või s. s. planimeetriline kujutis.

Ometi on Balti linnade ajalood meil veel võrdlemisi söödis seisev ala, osalt kvantitatiivseltki, peamiselt aga oma kvalitatiivselt väärtuselt. Riia ajaloost on mainida: C. Mettig — „Geschichte der Stadt Riga“ (Riga, 1897). Eestialalistest Balti linnadest on vististi kõige rohkem kirjutatud Narva kohta. Nii H. J. Hansen — „Geschichte der Stadt Narva“ (Dorpat, 1858), mis siiski vananenud; A. B. Петровъ, „Городъ Нарва. Его прошлое и достопримѣчательности, 1223—1900“ (С.-Петербургъ, 1901), mis aga õige kompilatoorne ja väga palju soovida jätab. Korralikum on Tallinna kohta Eug. v. Nottbeck und Wilh. Neumann — „Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval“ (Bd. I—II, Reval, 1904), kuid ühekülgne, vältides just linna orgaanilist tulunduslikku j. n. e. arengut. Mõningaid metoodilisi paremusi sisaldab R. Hausmann'i Pärnu ajalugu („Studien zur Geschichte der Stadt Pernau“ — Sitzungsberichte der Altertumsforschenden Gesellschaft zu Pernau, IV).

Üldiselt sisaldavad need teosed kompilatoorset mesilaseusinuselist materjali kogumist väga kõikuva amplituudilise kriteeriumi juhtel, kuna nad aga sisuliselt ja metoodiliselt ei jäta sagedasti soovida mitte ainult meie Balti linnadele eriomaste küsimuste lahendamisel, vaid komistavad ka üldse linna-ajaloo probleemistiku ümberhaaramises.

Balti linnade arenemislugu üldiselt, nende eriomus mujaltekinud linnade reas näit. maa ja linna vahelises suhtumises, nende eriti keskaegne tulunduslik, majanduslik ja poliitiline tegevus maa üldise poliitilise, kultuurse ja tulundusliku olukorra mõjustamisel on jälitav kõige pealt alates vastavate monograafiatega üksiklinnadest.

Koguteose „Tartu“ ajaloolise osaga on jõutud siin tugev samm edasi. Siin sisalduv Tartu linna ajalugu ei ole

1) Selle teose kohta ilmunud arvustiste loendamine viiks pikale. Kaaluvast hulgas on need tsiteeritud Tartu linna poolt väljaantud samanimelises tutvumisbroshüüris. Hiljemini (eritselt ajaloolise osa kohta) on ilmunud retsensioon nende ridade kirjutajalt „Loomingus“ nr. 4, 1928.

Balti linnade ajalugude alal mitte ainult kõige pikem, vaid ka kõige õnnestunum.

Seda peame alla kriipsutama eriti sellepärast, et see teos omab peale muu kindlasti ka uurimuslikku väärtust, nagu meie ka Eesti Kirjanduse Seltsi Kodu-uurimise toimekonna toimetusel ilmuvates maakondade-kirjeldustes esinevate ajalugude puhul ei tohi seda momenti silmast lasta.

Ei saagi kohalikku ajalugu võtta lihtsa lokaalse deduktioonina, kus vaadeldakse ainult füldsündmustiku siin peegelduvat nähtustikku, vaid tuleb silmas pidada ka eri-individaalsust, ja mõned üldisedki probleemid leiavad rahuldava lahenduse vaid sel teel, et induktiivselt lähtutakse kohalikkudest oludest.

Kui arvestada saadaolevat ning käepärast materjalistikku, on see koguteos meetodilt enam-vähem rahuldav.

See ei tähenda veel muidugi, et ta just kõige ideaalsem oleks. Juba sellepärast mitte, et teos pole kirjutatud mitte ühe autori poolt, mis teeb ta enam-vähem ebaorgaaniliseks, sest et täiel määral võimata ja käesoleval juhul võrdlemisi lodevalt on üksikartiklid kontakti viidud juba väliseltki. Sisemises appertseptioonis, probleemide püstitamises, üksikküsimuste jälgimises j. n. e. on niikuinii võimata koordineerida erimaitselisi autoreid.

Sama vankumine esineb üksikautorigi piires, kui pole kogu arengu kestus olnud vastava huviesemega kooskõlastatud. Nii on näit. O. Freymuth'il kirjutis „Tartu linn orduajal“ võrratult parem ta enese käsitlest „Tartu linn aastail 1558—1625“. Esimeses artiklis esitab autor hulga uusi seisukohti Tartu tekkimise aja, mooduse j. n. e. suhtes. Väärtuslik on eriti autori käsitletu Tartu kaubandusest keskajal — juba puhtformaalseltki, kuna eriti see külg, nagu üldse Balti linnade keskajalugu, on ikkagi lonkav olnud.

Õige tihe ja põhjalik on P. Treiberg'i käsitletu (artiklid: „Tartu linn Rootsi ajal [a. 1625—1704]“ ja „Tartu linn XVIII sajandil [a. 1704—1800]“), mis seda väärtuslikum, et autor on tarvitanud õige ohtrasti ka arhiivimaterjali.

Käsitletul mitte nii tihe on H. Kruus'i artikkel „Tartu XIX aastasajal ja XX-da alul“, kuid seda markantsem, kuna autor, tarvitades ainetiku süstematiseerivas ülevaates kõige pealt statistilist kunstliku orienteerimise võtet, jõuab küll esma-astmelistele, kuid siiski väga huvitavaile ja väärtuslikelegi tulemusile.

Järgmise suurema nähtusena perioodikate ja koguteoste sarjas on mainitav „Eesti Ajakirjanikkude Liidu“ poolt toimetatud memuaaridekogu „Mälestused iseseisvuse

võitluspäevilt“, I köide: Revolutsioon ja okupatsioon“, 1917—1918 (k.-ü. „Rahvaülikooli“ kirjastus, Tallinnas).¹⁾

Kirjutisi on siin enam kui 40-nelt autorilt. Neisse sisuliselt pikemalt süveneda pole muidugi mitte võimalik.

Iseloomult on teos õige suurel määral albumilaadiline üksikute tegelaste enam või vähem isiklikkude mälestiste kogumik. Selle tõttu on ka arusaadav, et üksikartiklid omalt alliklikult tähtsuselt on ka väga mitmekesised.

Üldisemaid käsitlusi omalt ulatuselt on näit. Jaan Tõnisson — „Eesti autonoomia tuleku päevilt“, Otto Strandmann — „Autonoomia ja okupatsioon“, prof. K. Konik — „Mälestuste katkendid“, K. R. Pusta — „Eestile nime nõutamas“, ka A. Jürgenstein — „Venelased ja sakslased“.

Maapäeva kohta on otsesemalt kirjutanud: prof. A. Piip — „Maapäeva seadused“, Karl Ast — „Maapäev“, M. Morrison — „Maapäeva laialiajamine“.

Eesti sõjaväe tekitamise suhtes on märgitavad: K. Rothschild — „Eesti väeosade loomine“, kindral A. Tõnisson — „Esimesest Eesti polgust“, major Oskar Kurvits — „Esimese Eesti polgu komitees“, kindral E. Pödder — „Eesti rahvuslised väeosad“, kindral A. Larka — „Kaks sõitu“, A. Kuulman — „Sõdurina I Eesti polgus“, ka Theodor Käarik — „Rasformirovatj“.

Erasemad on: Marta Lepp — „Eesti sotsiaaldemokraatia süünd“, K. Kirschbaum — „Viiburi märgukiri“ j. m. t.

Teose albumitaosus ilmestub aga eriti kitsamalt piiritletud käsitelude koostikus.

Teos ei paku mitte enam-vähem orgaanilise tervikuna kogu maa kohta võrdtasast ülevaadet.

Muidugi on loomulik, et erilist rõhutamist on leidnud Tallinna, kus ju aset leidsid tähtsamad sündmused.

Peale ülalmärgitud sündmustikkude on ligemas sõltumuses Tallinnaga: B. Mäns — „Tallinna elu 1917—18“, Robert Berendsen — „Tallinna sovet“, T. Braks — „Tallinna tehases 1917. a.“, prof. A. Lüüs — „Esimene kuu saksa okupatsiooni Tallinnas“, ka Konstantin Lepp — „Toompea teenistuses“. Samuti oleksid vahest siin märgitavad: Aleksander Hellat — „Revolutsioonimiilitsas“, August Peet —

1) Arvustisi selle koguteose kohta on võrdlemisi vähe ilmunud, rohkem küll tutvustavaid katkendeid üksikuis ajalehis. Põhjus näib peituvat kõige pealt arvustajais. Teos oleks rohkema tähelepanu vääriline. Enamikult on vastavad retsensioonid märkmelaadilised, ülevaadete hulgas, nii B. Linde — „Kajas“ nr. 298, 1927; H. Prants — „Vaba Maa“ nr. 299, 1927; j. m. t. H. Sepp — „Ajalooline Ajakiri“ nr. 1, 1928; iseseisvalt kõnestatud on näit. „Vaba Maas“ nr. 283, 1927: H. W. j. m. t.

„Eestimaa tootlusametis“, Ed. Hubel — „Tribunaal ja sõjatsensor“.

Tartu on loomulikult nõrgemini esindatud. Peale Jürgensteini on siin mainitavad: K. A. Hindrey — „Okupatsioon avamäng“ ja prof. J. Mägi — „Katkendid 1917—18 mälestustest“.

Narva kohta: Arnold Schulbach — „1917—18. aasta Narvas“, Aug. Tõnurist — „Narva võimude vahetusel“, Jaan Treufeldt — „Kuidas priius meile tuli“.

Rakvere: M. Juhkam — „Viru maakonnaavalitsuses“.

Viljandi: Joh. Animägi — „Seitse Viljandi „kontrrrevolutsionääri““.

Otsesemalt Pärnu kohta ainult: Th. Pool — „Väeteenistuses ja Pärnumaal“.

Arvestades juba olemasolevategi artiklite huvituvust kõrvalisemaist paikkondadest, ei saa tervikliku pildi detailimise tähtsuse seisukohast salata soovi kohalikumate olukordade käsitleste suhtes. Selle all ei tule mõista mitte ainult linnu, vaid ka maad ja maakohti (näidised võiks mainitav olla P. Normann — „Pikanimeline“ Haanjas).

Väga iseloomustavad ja väärtuslikud on märkmed ka väljaspool Eestit viibinud tegelasilt: M. Martna — „Katkendid päevaraamatust“, Jul. Seljamaa — „1918 jaanuar Peterburis“.

Ja selleaegse olukorra mõistmiseks ei oleks paha, kui eemalolijaile kaasaegseid mälestisi näit. Eesti sõjaväelastelt j. n. e., kes polnudki kuigi kontaktis siinsete olukordadega, edaspidi ronnkempi võimaldataks.

Üldse tundub paljude tegelaste mälestiste nähatatet, nii K. Päts'ilt, A. Anderkopilt, E. Kubbo'lt ja paljudelt teistelt.

„Mälestuste“ üllitamisega on Ajakirjanikkude Liit korda saatnud väga tänuväärse töö. Sellega on säilitatud mitmedki üksikväärtuslikud killud, mille on albumi toimetuskund esile mananud, kuna üksikud tegelased niikuinii poleks muidu vahest aega ega mahti tahtnud leida nende mahakirjutamiseks ja avaldamiseks. Ja võib-olla provotseerib ka seegi kogu üksikute tegelaste pikemate, üksik-asjalisemate isiklikkude mälestiste kirjapanemisele.

Oma alliklikult usutavuselt on memuaar-artiklid samuti võrdlemisi mitmekesised. Siiski — üldiselt õige kõrgekvaliteedilised, sest et enamik autoreid, kui mitte otseselt (ja sedagi võrdlemisi palju), siis vähemalt abiallikana või mnemoonilise toena on nähtavasti tarvitanud sündmuse-aegseid märkusi, päevikuid jne. Oleks väga kasulik selliste artik-

lite juures iga kord ära märkida just sellelaadiline nendes leiduvate andmete fikseerimisaeg, nagu näit. Jul. Seljamaa seda on teinud. Formaalselt käib selle eest hoolitsemine toimetusetöö piirkonda.

Praegune toimeetus, õigemini väljaandmist korraldav komisjon, koosneb peamiselt kutselisist või sellelaadilisist ajakirjanikest: J. Hünerson, A. Jürgenstein, Ed. Laaman, G. E. Luiga, M.-Martna, prof. A. Piip ja dots. P. Treiberg; tegelik korraldaja — Ed. Laaman.

Toimetuse selleilmeline koosseis on teose loetavusse ja huvitavusse kindlasti väga positiivselt mõjunud. Kuid ajakirjanikud on sellistes asjades ikkagi võrdlemisi ühepäevainimesed, kes rohkem rõhku panevad teose lugejaskuile kui tarvitajaskonnale. See teos ei ole aga mitte ainult lugemiseks, vaid ka tarvitamiseks, materjalikoguks ajaloolistele j. n. e. uurimistele.

Sellise materjalikogu väljaandmine nõuab aga, et teda oleks hõlpus käsitleda. Kahjuks on ainuke ajaloolane toimetuses figureerunud nähtavasti ainult nimepidi. Muidu ei oleks seletatav rida veel soovida jätmisi, mis käivad toimetusetöö puht-tehnilise külje kohta.

Raamatu käsitlemise ainukeste hõlbustajatena esinevad sisukord ja Ed. Laaman'i koostatud „kronoloogia“, mis üksikasjus õige täielik ja kogukas (a. 1917—1921, lk. 397—406). See „kronoloogia“ on sündmustikus orienteerumiseks ülitarvilik. Kuid teoses eneses orienteerumiseks oleks hädatarvilik mingisugunegi register.

Teoses on 407 nummerdatud mahukat lehekülge, üksikartikleid üle 40-ne. Arusaadav, et sellise kogumiku juures, arvestades kirjutiste iseloomu, puudutatakse üksiknähtusi, tegelasi, sündmusi j. n. e. enamasti rohkem kui üks kord või ühes artiklis. Kui nüüd uurijal või lihtsalt asjast huvitatul tõuseks näiteks tarve sellest teosest, ütleme, eluloolisi või muid andmeid hankida mõne isiku või tegelase kohta (näit. K. Päts, J. Tõnisson, Anwelt, V. Kingissepp j. n. e.), siis peaks ta sellest seisukohast terve teose leht-lehelt läbi vaatama. Sedasama võiks ütelda näit. iga üksiku paikkonna (linna, valla j. n. e.) suhtes. Niisugune energiakulutamine on täiesti patt tööviljakuse vastu.

Välismaail, kus ka vaimlistki tööjõudu ometi külluses, on sagedasti isegi väikesed brošüürikesed varustatud mitte ainult isikute-, kohtade- j. n. e. loenditega, vaid ka asjaregistritega. Isegi Vene enam kui saja aasta vanuste tööde juurest võime neid leida (tavaliselt küll ainult personaalregistri- rina, vähem geograafiliste nimestikkudena; asjaregister

on hilisem nähtus). Meil peetakse seda nähtavasti ülearu- seks luksuseks.

Kõnesolev teos ei ole küll ainulaadiline. Teda vabandab näit. koguteos „Eesti“, mis ju oma kopsakuse juures on registri puudumise tõttu otse monstrumiks. Kuid koguteos „Eestil“ on vähemalt sisukord enam lõhestatud ja siht- piirilisem, mille tõttu siin kuidagi peab leppima, seda enam, et tagantjärel niikuinii midagi enam parandada pole.

Käesoleval juhul tuleks aga vahest teise kõite ilmumisel seda tingimata arvestada ja koostada nime- kui ka asjare- gister mõlemate köidete kohta. Rahalised kaalutlused ei tohiks ses suhtes mõõduandvad olla, — kulu ei ole suur. Ja meil on küllalt põhjust püüda vaimlise energia kok- kuhoidu puht sendi arvestamise kulul. On ju ometi suur vahe ka rahvatulunduslikult, kas korraga üks abijõud toi- metuses koostab registri või peab seda tegema iga tarvitaja oma jaoks. Sellised ebaratsionaalsused on meil aga tüübi- lised; seepärast olen neid siin puudutanud eriti nende kao- tamise tarbe suunas.

Mis puutub eriti aga käesoleva teose tehnilisse külge, siis on siin veelgi soovida jätmissi. Nii ei ole tekstis küllalt rõhku pandud üksikute tegelaste äramärgimisele; puuduvad eesnimed j. n. e, mille tõttu isik tihti selgusetuks jääb, teda mõne teisega võidakse ära vahetada j. n. e. Osaliselt — kuigi teatud ebajärjekindlusega — on Th. Pool'i artikli all sellesar- naseid soovitavaid lisamärkusi joone all üksikute tegelaste puhul. Toimetus peaks hoolitsema, et need edaspidi ka üldiselt ja tihedalt esineksid.

Need tehnilised soovida jätmissed on osaliselt laiemale lugejaskonnale olulised, kuid siiski ei tohiks nad kohutada kedagi tagasi teosega tutvumast.

Tuleb huviga oodata selle mälestistekogu jätkamist, ja oleks soovitav asuda ka dokumentide ulatuslikumale üllita- misele.

Selles kogus on neist ainult mõningad: „Maapäeva kinnised koosolekud Riia langemise järele“; „Nõupidamised iseseisvuse asjus“; „Eesti Ajutise Valitsuse Ringkiri nr. 1“; kuid needki õige väärtuslikud.

Võiks arvestada ürikdokumentide üllitamist ka erisarjas, kuna nende tehniline trükilevalmistamine peaks kindlasti erilise hoole osaliseks saama. Need nõuded on tähtsad kõige pealt teadusliku uurimistöö seisukohast.

(Järgneb.)

Juhan Libe.

Juubelimõtteist ja „Dünamisest“.

Kui „Dünamis“ I poleks mitte ajutiselt surnud „moraali-aatesõjas“ saadud kriimustuste kätte, oleksin ise tahtnud võtta käärid ja seda lõigata. Oleksin tahtnud välja lõigata üksikuid lehekülgi, et võiks segamatult lugeda päris „Dünamist“, viimaste aastate hoogsamaid ja huvitavamaid teoseid.

„Eksitus, mis pingutab end elava tõe poolle, on viljakam ja püham kui surnud tõde.“ Olgem avameelsed, „Dünamise“ mõned autorid on tõesti vahest eksinud tasakaalus, mõni epigramm küll oligi taktitu ja mõni subjektiivne ümbrusse suhtumine liialdatud ja koguni masendav („Päev päiksetu“, lk. 107—109), kuid kas siis need 3 lehekülge on iseloomustavad albumile kaanest kaaneni? Kas „Postimehe“ suur ärritus „Dünamise“ puhul oli põhjendatud ja õiglane või tegi lõpuks ainult „Postimehe“ enese taktitunde ja tasakaalukuse õige küsitavaks?

Meie Vabariigi 10. aastapäev, mis oli kahtlemata üks ilmekamaist ja koguni sütitavaist päevist meie omariikluse teadvuses, äratas vist paljudes kodanikkudes kahesuguseid mõtteid: ühelt poolt rõõmu ja teatava uhkusetundegi nende väärtuste üle, mida meile on vastuvaidlematult andnud omariiklus, ja teiselt poolt mõtteid sellest, mida tuleks veel saavutada, mõtteid meie riikluse ja omakultuuri puudusist. Mõlemad seisukohad on juubelimõtetega orgaaniliselt seotud. Esimene neist, juba saavutatu äramärkimine, peaks meile isamaa ja omakultuuri nähes andma enam elavat usku ja veendumust, see on juubelipidustuste positiivne ning jõuduandev osa, ja on loomulik, et see ka pidustuste eneste ajal valitses.

Kuid ka teisel, reaal-olusid hindaval ja arvustaval seisukohal on juubelimõtteis tähtis ülesanne; see peaks meis kasvatama põhjamaise tahte, saada iseendast paremaks. Mitte end paremana paista lasta kui oled, vaid ise saada paremaks, kultuurilisemaks!

„Dünamis“ I ongi peajasjalikult pühendatud viimaksmainitud mõtteile; seks on tal kahtlemata nii moraalselt kui psühholoogilist alust.

Kahju on siiski, et meie Vabariigi 10. aastapäevaks juubelipidustuste olulisem pool, teadvus ja rõõm sellest, mida juba kätte on saadud, nii vähe põhjalikumalt käsitlemist on leidnud. Üsikusid kõned ning kirjutised jäävad lõpuks ikkagi meeoleluks ja ununevad ajaga, — see on kõik enam päevakajaline ja kerge. Nende ridade kirjutaja ja vist paljud teisedki ootasid Vabariigi 10. aastapäevaks kas mõ-

nelt valitsuseasutiselt, Ülikoolilt või ka mõnelt suuremalt kultuurseltsilt albumit, mis poleks mitte sisaldanud ainult lühikesi subjektiivseid kirjutisi, vaid erialade kaupa teatavat kokkuvõtet kogu meie iseseisvuse aja tööst — arvudega, tabelitega, statistiliste andmetega. Seda laadi teos oleks ka laiematele hulkadele kujukalt näidanud, mis oli enne, mis on praegu ja mis on saavutatud. See oleks uskumapanev ja veenev olnud. See oleks olnud nagu kogu meie omariikluse 10-aastase töö erapooletu ja kujukas kajastus kirjas; kiri aga on loetav läbi aastasadade ja kõigile.

Siia on jäänud juubelipidustusis tühi koht, mis end elavalt tunda annab.

Seda enam mõjub siis vastandina „Dünamis“ I, mis ei tahagi anda mingit saavutatu kokkuvõtet, vaid on juba mõeldudki arvustavana ja parandada püüdvana. „Dünamis“ I oleks võinud ainult ühes eespool-mainitu, praegu kahjuks puuduva, albumiga moodustada teatud harmoonse terviku. Õelduga ei ole mitte tahetud rõhutada puuduva albumi tähtsust ainult „Dünamise“ seisukohalt, vaid rõhutada just eriti teose puudumist, mis meie 10-aastase omariikluse vilja oleks positiivses mõttes kokku võtnud. Meie juubelitundeile on jäänud nagu reaalsem ja sügavam sisu andmata.

Kuid lõpuks ei ole see ju ka nüüd veel hilja. Õieti võimegi alles nüüd, kus meie omariiklusest 10 aastat juba möödunud, saada täielikuma ülevaate selle saavutustest, kui seda oleks võinud teha alles 10 aasta alates. Kas näiteks Eesti Vabariigi Tartu Ülikool või Eesti Kirjanduse Selts ei võiks Vabariigi järgneva aastapäevaks välja anda albumi, mis lühidalt ja kujukalt kokku võtaks meie Vabariigi alg-aastakümne töö? Nende saavutiste ka erapooletu ettetoomine, mida meile on võimaldanud omariiklus, on kõige parem kool meie riikliku iseteadvuse süvendamiseks omal maal ja tee õigustatud tunnustuse omandamiseks naaberriiklaste juures. Meil on palju räägitud ja kirjutatud just riikliku iseteadvuse nõrkusest laiemates kihtides; aga millest peaks see kasvama, kui seda ei kasvatata? Ja tugevam usk omakultuuri, kas ei sünni see kõige pealt juba valminud tööst elustatuna?

* * *

Pöördume üldmõttele taas „Dünamisele“. Ka eespool-õeldut arvestades oleks võinud siiski „Dünamiski“ vähemalt kas sissejuhatuses või eriartiklina ära märkida juba saavu-

tatu, sellele öelda mõni subjektiivselt soe sõna. Sest kõikide puuduste kiuste on meil ikkagi midagi, mille peale võime olla uhked omariikluse 10. tähtpäeval; on väärtusi, mis meie eest räägivad ja meid julgustavad. Osalt liiga karm ja liialdatult elutõsine on see temperatuur, milles liigume kõnesolevas albumis. Seda suurt armastust, mis meid kõiki, ka „Dünamise“ autoreid, siiski siin vabal põhjapäikese maal ühendab, oleks tahtnud natukenegi näha noorpõlve väljaandes Vabariigi 10. aastapäevaks. On pisut kurb, et Sind, ikkagi viljakandvat maad, ka Su enese pojad, otsides tõde, on juubelipäeval rõõmsana nägemata jätnud. Kuid nad on head tahtnud ja tõsised ning elavad on nende tööd.

Peab elu nägema nii, nagu ta on, ja seda siiski armastama — on üks suurist juhtlauseist, mis läbib mitmeid „Dünamise“ hoogsaid ning isiklikult läbituntud kirjutisi. Siin albumis ei leia lugeja mitte edumeelsusest tuletatud poosi või noorte inimeste pilvedetagust maailmavalu, nagu seda mõnel pool on näidata tahetud (vt. „Postimees“ nr. 60), vaid albumi ideeline kandejõud on kõikide teravuste ja subjektiivsete liialduste kiuste elujõuline, hoogus, elu- ja kultuuritahet nõudev ja selle järele hüüdev:

„Aga jõuetu on ka iga rahvas, kes oma kultuuritahet ei loo teatavaks messianismiks, kes ei jõua ühendada oma üksik- ja aja-ideaali suureks, kestvaks rahva-ülesandeks.“

„Meie elutunne peab, peab saama jõulisemaks! Sellesse on kokku võetud kõik see, mida tarvitseme.“

Neid nõudmisi ei seata mitte ainult ümbrusele, abi ei loodeta mitte ainult Jumalalt ja soodsalt välislaenult, vaid: „Nõudmine endalt on, mis teeb tugevaks, nõudmine ilmalt aga teeb nõrgaks.“

„Dünamises“ on kõigilt meie vaimuelu tähtsamailt alult avaldatud mõtteid, mis on sihitud uuestisünni ja ümberhindamise poole; siin leidub tõelikke ja elavaid sõnu. Kes mitte ei lase end vangistada eelarvamusest, mida võib-olla paljudes lugejates esile kutsuvad eespool kõne all olnud taktilised eksimused ja teatav kontrast veel elavalt meeles oleva aastapäeva meeleoluga, see leiab „Dünamisest“ kindlasti sisukust ja kõige pealt head tahet.

E. Laid.

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927).

7

2. Vormi- ja tuletusõpetuslik osa uuemais eesti keeleõpetusis ja keeleõpetuslikes kirjutisid.

Kui vanemais eestikeelseis eesti vormi- ja tuletusõpetusis leidis palju ühiseid jooni, siis sellevastu on hilisemais eesti keeleõpetuslikes töis domineerival kohal isendilised morfeemid ning tuletised ja grammatilised oskussõnad.

Kõige rohkem omapärane on J. Rekkand'i „Lühikene Eesti keele grammatika mõnedega parandustega ja täiendustega“, mis ilmunud Viljandis 1919. See grammatika on koostatud „Põhjapuolse Eestimaa isikõnelme (dialekti)“ üle „Heebrea- (Juudi-) ja Helleni- (Greeka-)“ grammatikate eeskujul. Mõningaid kujukaid ja iseloomulikke jooni „õpetusest sõna tõugude üle“: „Eestikeeles eraldagem ehk isitagem sõna tõugusid... nõnda: 1) peasõna ehk olevusnimi, 2) omadusnimi, 3) arvnimi, 4) asemelnimi, 5) ütelmussõna..., 6) kõnemanune- ehk juuressõna, 7) eelsõna ehk järelsõna, 8) sidesõna, 9) hüüdsõna“ (lk. 31). „On olemas üks ainus üldine käänatus“... „Selles grammatikas on peasõnad käänatavad 18 käändes“:

„1. nimitavline kääne: veikene varblane..., 13. hilmaütlevl. k.: veikeseta varblaseta..., 17. jaotlevl. k.: veikeseti varblaseti..., 18 hüüdevline k.: o veike varblane...“ (lk. 59). Ainsuse osastavavorme lubatakse tarvitada mitmes variandis, nagu: „kodanikut ehk kodanikku“, „käsit — käst — kätt“, „last ehk ka lapst“ jne. (lk. 52). „Sõnade „emane“ ja „nais“ asemel tarvitagem lõpundust -nna... esialgu peasõnades ja peasõnalistes asemelnimedes... näit. kaupmees ja kaupmehenna“ (lk. 74); „temanna, nemannad, kellenna (siduvline asemelnimi sõnast kes)“ (lk. 33). — See grammatika on naeruväärselt kaugeleulatuvate „paranduste ja uuenduste“ tõttu kõrvale jäänud üldtarvitusest, ehk küll „grammatika kirjanik“ soovitab teda „kodudes ja koolides ning, üldselt, õpeasutustes kui õpe- ja õpiraamatut tarvitusele võtta“.

Eespool-puudutatud grammatika üldpõhimõttele — võimalikult isikupärane olla — rajanevad ka K. Leetberg'i vormiõppelised kirjutised: „Eesti deklinatsiooni jäutus“ (E. Kirjandus, 1916), „Eesti konjugatsioon“ (1918) ja „Eesti deklinatsioon“ (1919). Neist eriartikleist on koostanud autor 1921. a. ilmunud „Eesti keele grammatika“, mis lähemat tähelepanu väärrib.

K. Leetberg'i grammatika lehitsemisel torkavad silma esimesena omapärased grammatilised oskussõnad, millest huvitavamaid on käändnimetused. „Olusõnade rakenduse¹⁾ juures on tähele panna... 14 tarvituse korda...: 1. Nimetamise kord (nominatiiv)... 3. Äratemise kord (akkusatiiv)... 5. Seesolemise kord (inessiiv)... 10. Andmisekord (allatiiv)... 12. Koosolemise kord (komitatiiv)...“ (lk. 12, 13). Hiljemini nimetatakse „kaasusid eessõna järel: See-kord, Selle-kord, Need-kord j. n. e. — rääkimise hõlbuks“ (lk. 19).

Käändelõppude vaatlusel lähtutakse nende algkujudest, näit.: „Seesolemise korra lõpp sna sai ssa:ks. Nõnda veel rahvalaulus: külassa, taevassa. Lõpukaal²⁾ on korrapäralikult ära kadunud: jalgasna > jalgassa > jalassa > jalas“ (lk. 14). Noomenid jaotatakse käänmisel kolme „rakendusse“: ühesilbised, kahe- ja kolmesilbised, mis omakord „langevad ühetasaselt kaheks, kergeteks ja rasketeks“.

Näiteks:

	„Ühesilb.	Kahe- silb.	Kolme- silb.
kerged	se XO ³⁾	kana XOXO	nädala XOXOXO
rasked	maa XOO	liiva XOOXO	vaagena XOOXOXO
 „ (vrd. lk. 18).		

Peale tüübiliste sõnade arvatakse: I-sse käänatusse ühesilb. „liittüvid“ (komitee, teorii, politsei), II-se kahe- silb. „liittüvid“ (vabadik, kasulik), III-sse „kolmesilbised iseäraldusega“ (pime, ase, katus, sulane) ja kontraheeritud tüved (valge, mure, äke, saabas, mätas), kuna koondunud -ik lõpulisõnu loetakse „kahe- ja kolmesilbiste vahepealse- teks“ [nende mõistlikute (3) ehk mõistlikkude (2)] ja tulin- ing uus- tüüpi sõnu asetatakse „kahe- silbiste ise- liiki“. Viimase liigi sõnade eeskujul käänatakse kahe- ja neljasilbiseid -ne ja -us lõpulisõnu noomeneid (naine, inimene; kogudus, pettus). Põhijaotuselt on K. Leetberg'i „rakendused“ (käändkonnad) selgejoonelised, muutuvad aga keerukaiks lisa- ja iseliikide tõttu. Samuti raskendab nimisõnade grupeerimist käändkondadesse autori lähtumine

1) Nimisõnade käänmise.

2) Lõppvokaal.

3) X-ga on tähistatud vokaal, O-ga konsonant.

sõna „rakenduse“ määramisel mitte praegusest sõnatüvest (jala, vaagna), vaid tüve algkujust (jalga, vaagena).¹⁾

Verbid koondatakse samadesse liikidesse, mille järjestus aga erineb nimisõnade liikide omast. Nimelt asetsevad verbi „kahesilbiste iseliik“ ja „kontraheeritud tüvid“ enne kolmesilbiste pealiike, kuna vastavad noomenite liigid on ümberpöörduvalt asetatud.

Teisi, vähemaid sõnaliike käsitletakse ja grupeeritakse üldiselt teiste grammatikate analoogial.

Grammatika suureks puuduseks on keeleline külg. Siin leidub väga kaugeid kõrvalepõikeid kirjakeelest. Mõjustatud dr. M. Veske'st, esitab K. Leetberg oma keeleõpetuses isiklikku virumurdelist keelt. Näiteid: „tiud, vaud, küetud; sava (gen.); neid otse, kivi, poissa, silku, pudelid; nende tütarte, vemmalte; katuksed, terviksid; merde, tulde; pitki silmi; otsakute, tasakeste“ j. n. e. Ohtrasti lubatakse paralleelvorme, nagu: „neid püksi — püksa, neid mõistlikuid — mõistlikke; nende kaljute ja kaljude; kaudata — kautada; vaatasin — vaatsin, vaadin; näidata — näita“ j. n. e.

Hinnates üldiselt K. Leetberg'i „Eesti keele grammatika“ vormiõpetust peab tähendama, et see oskussõnaliselt, keeleliselt ja meetoodiliselt ei vasta keskkooli õpperaamatu nõudeile.

Enam õnnestunud on K. Leetberg'i brošüür „Eesti sõnade tuletus“, Rakveres 1921. Siin käsitletakse üksikasjaliselt nimi-, pöörd- ja määrsõnade tuletamist ja lühidalt sõnade ühendamist. Tuletiste liigitelul peetakse eriti silmas sõna algtüve silpide arvu ja välde, näit.: u-liide sünnitab tegusõnadest tegunimesid...: Kahesilbilistest a-, e-sõnadest: a) kergetest: tegu, nägu (täendus!)...., b) rasketest: jooks, tõus...“ Iga suffiksi kohta esitellakse küllaldaselt, mõnel puhul isegi ülearu, näiteid. Eeskätt tunduvad üleliigseina murdelised näited, nagu: „haavist, varvik, trahtersnik, ripukses“; ja asjatud paralleeltuletised: „andija, kasvatik, kõrvas“ j. t. Olgugi et ses brošüüris -line ja -ne tuletisi vaadeldakse J. Hurda kirjutiste alusel, on -lik tuletiste hulka asetatud palju -line lõpulisõnu, arvestamata jättes J. Hurda ja J. Aaviku vastavaid reegleid. Näiteks: „keelelik, muinasjutulik, loogilik, füüsilik“ j. t. Kui vanemaid tuletisi on K. Leetberg käsitleanud kaunis põhjalikult, siis on hoopis ära jäänud mitmed uuemad tuletised, nagu: eritelu, kujutelm, sajand j. n. e. Ka on sellest brošüürist kõrvale jäänud tuletiste tähendusevarjundite lä-

1) Vt. lk. 17.

hem selgitus. Keeleliselt jätab vaadeldav töö, nagu kõik K. Leetberg'i väljaanded, palju soovida (näit.: ammetlik, külles (pro küljes), kápeli (pro kápili ehk kápuli) j. n. e.

Vaatamata suurtele puudustele võib keskkoolis eduga kasutada K. Leetberg'i „Eesti sõnade tuletust“ abi-käsiraamatuna tuletusõpetuse läbivõtmisel.

Keeleuudendaja Johannes Aavik pole küll koostanud ühtegi täielikku ülevaadet eesti vormi- ja tuletusõpetusest, siiski on ta välja andnud rea vormi- ja tuletusõpetuslikke kirjutisi, mis on mõjustanud meie kirjakeele uuenemist ning arengut ja isegi uusimaid grammatikaid. Seepärast on täiesti õigustatud Joh. Aavik'u tähtsamate vormi- ja tuletusõpetust käsitlevate artiklite vaatlus käesolevas kirjutises.

„Noor-Eesti“ albumis I, 1905, artiklis „Eesti kirja-keele täiendamise abinõuudest“, soovitab J. Aavik eesti kirjakeele sõna-tagavara rikastada „kahel teel: esiteks keele enese põhjal ja teiseks võõra elemendi varal“ (lk. 116). Näiteks tuletab autor derivatsiooni läbi noomeneid: arusaadavus, saamatus, kasvatuslik; verbe: valgendama, kattuma, käänduma. „Ümberpanemise metodi“ järgi soetab uute mõistetega sõnu: ära rippuma, muljend j. t. Edasi õhutab ta kirjakeele leksiaalsele rikastamisele murdeliste sõnadega ja laenudega soomest (asianajaja, sukupolvi, veturi, pettymys, lk. 127).

Kirjutises „Abstraktlikud substantivid Eesti keeles“ („Noor-Eesti“ II, 1907) ülevaadet andes eesti abstrakt-nominaalseist tuletisist, pooldab J. Aavik eriti sõnakujude: viljakus, sõnakus; saladuslisus, hingelisus; surematkus, arusaamatkus tuletamist. Vähemsoovitavaks peab ta tuletisi: saladuslikkus ja väsimatus.

„E. Kirjanduses“ VII, 1912, on ilmunud Joh. Aavik'u sulest mitmed eesti vormi- ja tuletusõpetuse küsimusi lahendavad artiklid. Kirjutises „Soome sõnad Eesti keeles“ püstitatakse soome sõnade laenamise põhimõtteid ja esitatakse umbes 120 soome laensõna, millest suurem osa oli juba tolle aja kirjanduses (G. Suits'u, V. Grünthal'i, Fr. Tuglas'e töis) tarvitusel. i-mitmuse vormide propageerimiseks on pühendatud „Ilusa keele kõlaline inetus“, milles antakse lühike ülevaade osastavaliste mitmusevormide esinemisest eesti kirjanikkude töis, alates Kreutzwald'ist ja lõpetades V. Grünthal'iga, ja selle järgi tähistatakse i-mitmuse vormide moodustamise juhised. Viimastest tähtsamaid on: „lühemad paljuse vormid tuletatakse

harilikult paljuse partitivist: maid — mais, mailt, maile jne.¹⁾; kahe silbilistel a-lõpulistel tüvedel „on paljuse lühema osastava lõpp kord u, kord i, kord e...: vaga, vagu — vagus, vagust...; pesa, pesi — pesis;... nuga, nuge — nuges“ (lk. 268); mitmesilbiliste u-tüvedes „liitub tunnusmärk i lihtsalt tüve lõpuhääliku külge: lahinguis, kuusikuis, ... õnnelikuil, mõisnikuist...“ (lk. 271). Kuigi selles artiklis pole antud selgepiirilisi reegleid i-mitmuse moodustamise kohta, nagu osalt ülaltoodud näited osutavad, kuigi autor ise kahtleb paljude i-mitmuse vormide puhul, kihutas ja julgustas see kirjutis meie kirjanikke ja keeletarvitajaid teadlikult kultiveerima „neid lühemaid, vanemaid ja ilusamaid paljuse vorme“.

Traktaadis „Keele kaunimakoõlavuse poole“ soovitab J. Aavik morfoloogia alal: 1) lühemaid vorme: ‚nad tulid‘, mitte ‚nad tulivad‘; ‚kõnelda, kõnelnud‘, mitte ‚kõneleda, kõnelenud‘; ‚kirjutuslaud, loomisvõime‘, mitte ‚kirjutuselaud, loomisevõime‘; infinitiive ‚kirjuta, omanda‘, mitte ‚kirjutada, omandada j. n. e.; 2) s-hääliku ülivõrsumise piiramist: a) ainsuse illatiivis (... ‚ütlesin... pigemini: (kadus) rappa, sohu, sülle, kiriku‘...; kui rabasse, soosse, sülesse, kirikusse‘...“; b) mitmuse osastavas, -sid asemel lühemaid lõppe tarvitades; c) lihtminevikus (‚peasin, mõtlin, kuulin‘, pro ‚peasesin, mõtlesin, kuulsin‘); d) -us lõpu ärajätmisega sõnus ‚organismus, tüüpus‘ j. t. Lõpuks selgitatakse d (t) kakofooniast vabanemise võimalusi, milleks tuleb: 1) argtus asemel tarvitada argus; 2) d välja heita sisseütlevaist juurde, tuulde j. n. e.; 3) kultiveerida võimalikke d-tuid mitmuse genitiive jalge, silme, poege; 4) „mahendada“ t-d d-ks mitmuse genitiivides (keelte, joonte asemel keelde, joonde); -sete mitm. genitiivid asendada -ste lõpulistega (nüüdiste, mitte nüüdsete); 6) viljata i-mitmuse vorme.

Kui eespool-vaadeldud kirjutises esitab J. Aavik õige kaugeleulatuvaid uuendusi (tahab kirjuta, kuulin, nende keelde j. t.), siis on ta brošüüris „Mõned keele reegliid“ (Tartus, 1912) palju tagasihoidlikum. Siin esitatakse soove ja nõudeid üksikute sõnade käänmisest ja pöörmisest. Näiteks soovitatakse noomeneist: ains. nom. ja gen.: halb — halva; kõrb — kõrve; otstarve — otsarve; õnnetu — õnnetuma j. n. e.; ains. part.: peent, numbrit, kuningat, nüüdist; mitm. gen.: tubade, saarte, kal-

1) Vt. lk. 267.

liste, templit; mitm. part.: metsi, õnnelikka, haigusi, (neid) numbrid; muud mitm. vorm.: tulevasil põlvil, niisugusil j. n. e. Pöördvormidest eelistatakse: minevikukujusid: pesin, ootasin; infinitiive: maksa, kaitseda, kannatada, karata; kuna luulekeeles lubatakse mainitud vormide kõrval tarvitada: kuulin, kirjutin (min.) ja kannata (inf.). Pikemalt käsitellakse -lik ja -line tuletisi, seejuures tuginedes J. Hurda põhimõttele. Püstitatakse -lik ja -line tarvitamise kohta järgmised reeglid: 1) „kui nominativ -lik, siis -lik ka kõigis muis kaasustes: ametlik, ametlikkude, mitte: ametliste“...; 2) „-lik järjekindlalt mõnedes selle lõpulistena kivinenud omadussõnus: asjalik, emalik... vaimulik, vennalik, õnnelik“; 3) „kokkupandud alati -line: mustajuukseline, hääsüdameline: võõrkeelseis sõnus -line: loogiine, muusikaline“; 4)... „-line tähendagu lihtsat liigist olemist, -lik omadust, näit. rahvalik ettelugemine... rahvaline rohkus“...

Raamatus „Nominatiivsed liitumised“ (Tartus, 1914) esitab J. Aavik nominatiivseid liitumisvõimalusi neljas kombinatsioonis, toetudes rahvakeelsele näiteile [Wiedemann'ist], nende eeskujul kujundatud uue-aegsele kirja-keele sõnadele ja isemoodustatud võimalikkudele sõnaühendustele: „1. nimisõna järgneva nimisõna ette („raudkübar“), 2. nimisõna järgneva omadussõna ette („lumivalge“), 3. omadussõna järgneva omadussõna ette („hulljulge“), 4. omadussõna järgneva nimisõna ette („kurbmäng“)“ (lk. 4). „1. nimisõna + nimisõna“ peatükis käsitellakse tähenduslikult liikidesse grupeeritult liitsõnu. „1. nominatiivne sõna näitab, mis aimest, materjaalist asi on... näit. raudkübar... nahkpõll... gipskuju... lumipall, siidvöö... rosinsai“... „2. nominatiivne sõna määrab asja kuju, välimuse lähemalt ära“... näit.: kilpkonn, purilaev; tiibklaver, lillkapsas; risthammas, piltkiri, käherpää. 3. „Eelmine sõna määrab“ ära a) koha (metspart, põldpüü), b) otstarbe (käsikamber, magadistuba), c) abinõu ja viisi (käsikiri, keripuud). Autor on veendunud, et paljusid viimasesse liiki kuuluvaist sõnust, nagu: raamatkauplus, uulitspoiss j. n. e., „on peaaegu võimatu läbi viia“, sest mitte ainult kirjakeeles, vaid ka rahvakeeles valitseb nende tarvitamisel ebajärjekindlus. Siiski õhutab ta omapärasuse, lühiduse ja iluduse põhimõttele elustama nominatiivseid liitsõnu, loendades soovitatavaid kujusid, näit.: masintööstus, aegleht, lehtkülg, lõpphäälik, sulgjoonistus, leibkond, keelkond j. n. e. (lk. 11—24). Lühidalt puudutatakse „nimisõna + omadussõna“ abil moodustatud tuletisi, „kus

eelmine nimisõna järgneva omadussõna laadi lähemalt ära määrab: „lumivalge“ (s. o. valge kui lumi)“. Edasi soetatatakse olemasolevate „adjektiiv + adjektiiv“-liitsõnade analoogial uusi samalaadilisi nominatiivseid konstruksioone: „arg-rahutumad, elumehelik-viisakalt, igavühetoonilisest (elust)“; teatava ettevaatusega soovitatatakse -ne sõnu: „õrnatundeline-tagasihoidlikult, graatsiline-painduv“ j. t. Lõpuks antakse ülevaadet omadus-nimisõnalistest nominatiivseist liitumistest, nagu: „vedelvorst, spetsiaal-arst, uusromantism, võõrained, sirgjoon“ j. n. e. Raamatu lisana esineb „nominatiiviste liitumiste alfabeetlik sõnastik“ (lk. 43—52). Kuigi vaadeldud brošüüris pole üksikasjaliselt ja süstemaatiliselt liigitatud kõiki iseloomulisemaid nominatiivseid liitsõnu, kuigi paljud uudistuletised on puht-subjektiivsed, on J. Aavik selle kirjutisega vähemalt üldpildi andnud vanemaist ja uue- maist nominatiiv-liitsõnust, neid uute soetistega täiendanud ja nende järjekindlat tarvitamist elustanud.

„Katsed ja näited“ I (Jurjevis 1915) grammatilises sissejuhatuses esitab J. Aavik kuus morfoloogilist uuendusettepanekut: 1) -lle alaleütlev kõrvalrõhulise silbi järel: „poegadelle, kändlélle“; 2) -ella lõpuline infinitiiv: „ahvatella, rõõmustella“; 3) kolmesilbiste -a tüveliste tehtavikus-e- tarvituselevõtt: „kirjutetakse, ei õpeteta, kannatetav, ähvardeti, kasvatatud“; 4) ilisi minevikke: „kirjutin, ta kõneli, julgustui“; 5) datuid infinitiive: „(tahan) kirjuta, korralda“; 6) iseseisvaid superlatiive: „õnnelikuim, rikkaim, tugevim, vaesim, suurim, tühjim“.

II vihus (Tartus 1916) soovitatatakse tarvitada: 1) -t lõpulist partitsiipi: „kirjutet, tapet, saad“; 2) -nd partitsiipi: „lähenend, kirjund, tõmmand, saand“ (erandeiks: „laulnud, esitelnud“); 3) eitava minevikku „es“: „mees es tule; mas tulnud“; 4) mitmuse i-genitiivi: „tänavi (= tänavate), õnnetumi (= õnnetumate)“.

III anne (Tartus 1916) sisaldab nelja uuendusesitust. I. Vokaal-lõpuline mitmuse osastav kahe-silbilisest esmavältelisest tüvedest, millist küsimust pikemalt käsitletakse. Üldiselt lubatakse tarvitada -sid lõppu u-, i- ja e- tüvedes, seejuures soovitades vähemalt luulekeeles kultiveerida lühemalõpulisi mitm. osastavaid, nagu: (noori) elu; kive, täde; (neid) käsi, (kaugeid) meri. a- tüvedest aga õhutatakse tarvitama lühemaid mitm. partitiive, selleks andes üksikasjalisi juhiseid. „On esimeses silbis e, i ehk õ, on partitiivis u: vana — vanu,

siga — sigu, sõna — sõnu“ (lk. 11—12)... „kui esimeses silbis e, ä, ö, ü, on a-tüvede mitmuse partitiivis -i: tera — teri, püha — pühi“. u ja o „vokaali olles esimeses silbis, on partitiiv e-lõpuline: muna — mune,... koda — kode“ (erandid: omi, osi). ll. -ent lõpuline partitiiv (asent, istent, võtint, naksutind), mida soovitab J. Aavik tarvitusele võtta ühes sellest tuletatud -nde mitm. genitiivi vormidega, nagu: asende, naksutinde j. n. e. III. Autor pooldab tugeva-astmelisi essiive Ridala eeskujul, püstitades reegli: „ikka -na tugevas paines ja alati ka eelkäivate adjektiivide külge liituv“ (pikkana lehtena', ,kurbina, leskina'). IV. -tu adjektiivide komparatiivi vormidest eelistatakse otstarbekohasemaina -mama lõpuliselt (õnnetumama, õnnetumamal').

IV (viimases) andes (Tartus 1920) pooldab J. Aavik 1) enam e-lõpuliselt mitmusevorme kolmesilbilisest -ik sõnust (õnnelikke, laevastikes') kui a-liselt (õnnelikka, laevastikka'); 2) soovitab „kõllaliselt mahedate“ mitm. genitiivide (,keelde, joonde, sääarde') tarvituselevõttu. Pikemalt käsitleb autor instruktiivivorme. Loendab tähestikulises järjekorras tarvituselolnud ja kunstlikult konstrueeritud instruktiive, näit.: ,tulisi huuli', ,teravi kõrvu', ,nalju' (= naljaks), ,vaevu' j. n. e.

J. Aaviku brošüürid „Katsed ja näited“ sisaldavad suurel määral tema poolt juba varemalt kirjutisega propageeritud morfoloogilisi uuendustepanekuid. Neis vihkudes on aga autor täpsamad juhised andnud vastavate vormide tarvitamiseks ja tegelikult kasutanud uuenduslikke vorme keeleproovidena tõlgitud novelles.

J. Aavik'u brošüür „uma-lõpuliselt refleksiivid“ (Tartus 1920) esitab tähestikulises järjekorras kõiki võimalikke uma-lõpuliselt refleksiive, neid grupeerides algverbi silpidearvu alusel. Näiteks: ühesilbilisest tuletatud: joobuma, loobuma, sööbuma j. t.; kahe silbilisest tuletatud: hoiduma, kattuma, toituma, laskuma, põimuma, võlvuma jne., jne. Kirjutise lõpul väidab autor: „Vanas kirjakeeles peaaegu olematu, ärkamisaja keeles väga ebatootlik, vaevalt tosina arvune, on uma-tuletus keeleuuen-duse läbi paisunud mitme saja sõnaliselt.“

Mitmuse partitiivi ja i-mitmuse käsitlevad üksikasjaliselt „Õigekeelsuslik grammatika“ (1919) ja „Mitmuse partitiiv ja i-mitmus“ (Kuresaare 1926). Viimases artiklis antakse põhjalik ülevaade mainitud küsimustest, esitades vastavaid tabeleid, häälikuloolisi selgitusi, keelevigu ja lisaks harjutusülesandeid. J. Aavik'u poolt

mata jätta im-superlatiivide (rikkaim, tugevim, vaesim) ja instruktiivi-vormide (värisevi põlvi, palja päi) elustamise katseid. Teistest J. Aaviku morfoloogilistest uuendustest on ainult üksikud, nagu-ella infinitiivid (ahvatella) ja lühemad vormid (nad tulid j. t.), levinud üldkirjakeelde, kuna suurim osa neist on täiesti ebaõnnestunuina jäänud tegelikust keeletarvitusest hoopis kõrvale, nagu vormid: õnnetumamad, mees es tule; tahab kirjutaja j. t., või on tarvitusel ainult keeleuuenduslaste individuaalkeeles, näiteks: partitsiivid: kirjutet, saad (pro saad); lähenend, saand; -lle alaleütl.: rahvalle, poegadelle; mitm. om.: nüüdiste; asende, liigende j. m. Derivatsiooni alalt vääriavad J. Aaviku uuenduse- ja ühtlustusekatseid tähelepanu: 1) -lik ja -line tuletiste reeglustamine; 2) -uma lõpuliste refleksiivide elustamine ja 3) nominatiivsete liitumisvõimaluste selgitamine. Sõna-tagavara rikastamisel on J. Aavik esialgu eriti soovitanud laenusid soome keelest, viimasel ajal aga kunstlikku sõnade loomist¹⁾.

Peale keelaliste uuenduste vääriavad vaatlemist J. Aavik'u deklinatsiooni ja konjugatsiooni liigid. Noomenid on koondanud J. Aavik kuude deklinatsiooniliiki, mis jagunevad veel alaliikidesse. Esimesse liiku kuuluvad ühesilbilised: a) pika (maa) ja b) kaksikvokaaliga (koi) tüved; teise—kahesilbilised painduvad (nom. tugevas ja gen. nõrgas astmes): a) I-vältelised (sõda) ja b) III-vältelised (vald); kolmandasse—kahesilb. painduvad (nom. nõrk ja gen. tugev), nagu: kolle, kannel, liige; neljandasse—kahesilbilised paindumata (piiga, pere); viiendasse—paindumata kahe- ja enamsilb.: a) III-vältel. kahesilb. (aasta), b) kolmesilb. (raamat) ja c) tuletuslõppudega (sööv); kuuendasse—-ne ja -s sõnad (teine, kohus).²⁾ Kuigi autorile on osutunud see deklinatsioonisüsteem „mitmeaastases tegelikus proovimises ja koolipraktikas... mõnusaks ja otstarbekohaseks“, esineb selles siiski ebajärjekindlust ja otstarbekohatut. Ses liigituses puudub läbikäiv ühine alus. Painduvuseprintsibil on jaotatud neli vahemist liiki, kuna silpide arvu on arvestatud viies esimeses liigis. Seepärast käsitellakse kahesilbilisi tüvesid viies liigis (II—VI). Neist rohkearvulistest

1) Leksikaalseid uuendusi on käesolevas kirjutises ainult mööda minnes riivatud, sest nad ei kuulu otseselt tuletusõpetuse raamidesse.

2) Vt. „Keeleuuendus“ 1925, lk. 46—48.

kahesilbiliste liikidest ja isegi nende alajaotusest jäetakse kõrvale meri- ja keel-tüüpi sõnad, mida vaadeldakse ainult alamärkuses. Sõna liigi äramääramine J. Aavik'u deklinatsiooniliigituse alusel on võrdlemisi raske ja keerukas, sest tuleb arvestada tunnusmärkidena viit järgmist asjaolu: 1) silpide arvu, 2) väldet, 3) painduvust, 4) mõnikord ka lõppvokaali ja 5) võõrsõnadel ka rõhku.

Analoogiliselt noomenite jaotusele deklinatsioonidesse liigitab J. Aavik verbid viide konjugatsiooniliiki. Esimesse liiki asetatakse ühesilbilised (jooma, võima); teise — kahesilb. painduvad (olev. nõrk, da-inf. tugev), nagu: vean, kõnnin; kolmandasse — kahesilb. painduv. (olev. tugev ja da-inf. nõrk), nagu: rändan, võitlen; neljandasse — paindumata kahesilbilised (kõrben, murdun; viiendasse — tuletuslikud verbid (valitsen, põgenen, avaldun).¹⁾ Esitatud konjugatsiooniliikide heaks küljeks didaktiliselt on nendes valitsev ühtlus deklinatsiooniliikidega.

Üldiselt võiks mainida J. Aavik'u deklinatsiooni- ja konjugatsiooniliikide kohta, et nende alusel käänmise ja pöörmise õpetamine keskkoolis on kaunis raske. Eriti raskusi sünnitab kahesilbiste noomenite käänmise läbivõtmine.

J. Aavik'u ja tema kaaslaste V. Ridala morfoloogilised ja muud uuendusettepanekud on leidnud üksikasjalist arvustust konservatiivsemate keeleteadlaste (J. Jõgeveri, L. Kettunen'i, J. V. Veski j. t.) poolt. Pikema teose „Arvustavad märkused keeleuuendusnõuete puhul“ on kirjutanud prof. L. Kettunen a. 1920. Siin lükkab autor kahtlemata tagasi uuenduskatsed: poegana, istent, paremi, tugevid; (tahab) kirjuta, kutsu; (nende) keelde, (sinna) keele j. t. ning kaheldes uuenduslikud vormid: kirjutēs, kirjutakse, kirjutud, kirjutet, kannatetakse, asemelle ja senni. Kaheldes vastuvõetavaiks tunnistatakse uuendatud sõnakujud: suremattus, võimalikkus, poisse, töid, esitella, hirnautada, ütlin, kadund, tulid, esimesse, uusim, võimatu ja õnnetuma, kuna kahtlemata soovitatakse tarvitada uuendusi: rikkaile, tälli, avalduda, rütm ja pabereid. Osutub, et prof. Kettunen oma arenenud keelelise instinkti ja filoloogiliste kaalutluste najal on võrdlemisi õige otsuse teinud eespool-esitatud uuenduslike

1) Vt. „Keeleuuendus“ 1926, lk. 38—40.

morfeemide kohta. Sest ükski tema poolt tagasilükatud vormidest pole tarvitusele võetud normeeritud kirjakeeles. Samuti on peaaegu kõik Kettunen'ilt vastuvõetud sõnakujud levinud üld-kirjakeelde, välja arvatud uuenduslikud vormid, nagu: suremattus, ütlin ja õnnetuma. L. Kettunen mitte ainult ei arvusta siin uuenduslaste keelendeid, vaid esitab oma poolt ka lisandeid. Eriti soovib autor soome keele eeskujul diftongilisi mitmuse partitiivi vorme (tugevaid, pabereid, pudeleid) tarvitusele võtta nominatiivivormidega ühtesattuvate i-liste (tugevid, paberid, pudelid) asemel. Viimane uuendusettepanek kui otstarbekohasem ja kõlaliseilt ilusam ongi tarvitusel viimase aja kirjakeeles. Ka im-superlatiivide tuletamise kohta esitatakse väga praktiline juhised, soovitades nende sünnitamisel aluseks võtta mitmuse osastava vormid, näit.: (rikkaid:) rikkaim, (punaseid:) punaseim, (pikki:) pikim j. n. e.

Præguse kirjakeele ning kirjaväsi ühtlustamise otstarbel andis J. V. Veski 1912. a. trüki „Eesti kirjakeele reeglid“, mille sisuks on 1908.—1911. a. peetud keelenormeerimis-koosolekute tulemused. Oma artiklis „Eesti kirjakeele edasiarendamise teedest“ („Voog“, 1913) on ta kritiseerivalt puudutanud üksikuid morfoloogilisi, derivatsioonilisi ja leksikaalseid uuenduskatseid, oma poolt esitades liialdatud uuendusi piiravaid juhiseid keele loomuliku arengu seisukohalt. Nimisõnade ühteliitmisel ei propageeri autor, nagu J. Aavik ja V. Ridala, ainult nominatiivseid liitumisi, vaid tunnustab mõlemad, nii nominatiivsed kui ka genitiivsed, elujõulisteks ja otstarbekohasteks. „Nii näit. on õige tarvitada: . . . raudjalg (see jalg on raud, raudne, rauast), raudosi (osi, mis kõva kui raud); kuid: raualemmes (lemmes on raua omad, rauast saadud). . .“ (lk. 104). -kond ja -lane suffikseid soovib J. V. Veski liita ainult nimetavale (laudkond, rüütelkond; vägilane, liitlane) nagu J. Aavikki. Edasi piiritleb ta -tu ja -ta lõpulised sõnad tähenduslikult kahte erirühma, seejuures -tu käänmisel hüljates lühiduseprintsibiil pikki (-tuma, -tumale j. n. e.) lõppe. „Keele rikastamise otstarbes on tarvilik kõige pealt“, autori arvates, „oma keele tagavaradest ammutada ja alles siis, kui sealt tarbekohast leida pole, teistelt laenata“ (lk. 120). J. V. Veski mainitavaks teeneks morfoloogia alal tuleb muu seas seda lugeda, et „nad läksivad“ asemel „nad läksid“ üldiselt tarvitusele on võetud¹⁾ ja et „peale, hea, seal, teal“ on „päale,

1) Vt. „Päevaleht“ 1912, nr. 300.

hää, sääl, tääl“ kõrval kirjakeeles üldisemalt levinud vormideks tõusnud. Enda grammatiliste loengute ja teiste keeliliste raamatute käsikirjade läbivaatamise kaudu on ta vastavasse koolikirjandusse istutanud oma liigituse käändkondade ja pöördkondade alal (J. Ainele harjutustik, A. Valdmanni grammatika) või sellekohast liigitust tunduvalt mõjustanud (E. Muugi grammatika). Tuletusõpetuslikult on ta meie kirjakeelt rikastanud uute või senini vähe tarvitatud suffiksitega (-el, -mu, -[i]stu, -las, -ti, -tis).

A. Saareste „Tegelikkudes õigekeelsuse määrustes“ (Tartus, 1922) loendatakse „Õigekirjutuse-sõnaraamatu“ alusel, silmas pidades keele omapärasust ja otstarbekohasust, tähtsaimaid õigekeelsuse-küsimusi. Mitmuse osastavas soovitatakse lõppu -i vormides: endisi, üleüldisi põhjusi, kerjusi, ollusi, õigusi j. n. e., ja -eid sõnus: terviseid, otsuseid, jäänuseid j. t. Olevas käändes, mis kujundatakse ainsuses omastava järgi, jäetakse nimisõna-eelne omadussõna käänmata, nagu rajavas, kaasütlevas ja ilmaütlevas käändes. Näit.: noore mehena (mitte: noorena mehena), õnnetute leskedena (mitte: õnnatumatena leskedena)...“ (lk. 26). Eesti pärisnimesid, näit. O. Lutsu (teosed), G. Suitsu (luuletused), minister Piibu (politiika) j. t. „Et kahe käände (omast. ja osast.) ühtesattumise eest hoida ja et lausele suurejoonelisemat rütmi anda“, soovitab A. Saareste võimalikult vähe tarvitada lühendatud mitmust. „Mitte: „jõude teoria“, „tarvilik(k)el kordel“...., vaid: „jõudude teoria“, „tarvilikkudel kordadel“...“ (lk. 24). Asesõnade kes ja mis mitmusekäänded tähistatakse samakujulistena ainsuse vormidega: „Inimesed, kellest (mitte: kelledest) ta kõneles“. Verbidest pooldab autor järgnevaid kujusid: (nemad) tulid; pesin, pesta; ärgem tehkem; pääsema, pääseda; pesija, tulija; andnud, parandatud, parandatakse j. m.

Kokku võttes tähendatagu, et J. V. Veski ja A. Saareste on otstarbetuiks ja vastuvõtmatuiks tunnustanud järgmised morfoloogilised uuendused: -lle alaleütleva, -nd ja -tet partitsiibid, (nende) keelde—(sinna) keele, õnnatumamad j. t., kuna nad ühes L. Kettunen'iga on tarvitusele võtnud terve rea rahvakeelsusele ja otstarbekohasusele põhjenevaid uuenduslikke morfeeme (nagu: i-mitmus, im-superlatiiv, vormid: tulid, esimesse j. n. e.), neid omalt poolt täiendades ja reeglistades. Eespool-esitatud uuenduslikke ja „Õigekeelsuse-sõnaraamatu“ kaudu normeeritud vorme ja tuletisi on grammatika raamidesse koondanud ja seal

süstemaatilisele käsitlusele võtnud osalt O. Loorits, eriti aga E. Muuk, kelle keeleõpetuste vaatlusele asun allpool.

(Järgneb).

Karl Mihkla.

Lauluema Vabarna Anne romaan „Ale“.

Oktoobrikuul 1927 saatis allakirjutanu Tartust Vabarnale kirja: lauluema võtku uue teose leelotamine käsile, kuna poem „Peko“ tähelepanuga vastu on võetud, ja 50. sünnipäevaks oleks laulikul siis midagi uut esitada. Seejuures tähendas allakirjutanu, millest võiks Anne leelotada.

Novembriks tuli lauluema poeg Ivvo koju ja hakkas Anne leelotama. 6 nädala pärast oli romaan umbes 11 000 regivärsis valmis ja saadeti 17. XII 1927 allakirjutanule Tartusse. Hiljemini omandas käsikirja Eesti Kirjanduse Selts.

*

Hakates leelotama tähendab lauluema: Kui Tartus öeldi „Peko laulo lahehest“, siis lendas sealt tuvi Toña külla, et käskida Annet taas laulma hakata. Ehkki Annel ei käsi „liia haigus leelotõlla“, siiski ütleb meel:

„Veegui iks liiva vigurit,
Veegui kalmu kallit laula.“

Seejuures tuletab meelde ema sõnu:

„Peläkuu iks, mu latsõ', laulõh
imekana' ilotõh“,

sest kui Essu löi ilma, istus ta selle veere peale kullast kannelt mängima ja saatis kõigile „kõrda piti“ laule. Essu on ka Annele kinkinud keelekese, ja ta hakkab „Ale veljä arotamma“.

Ale on ju „maah mar'a suurukõnõ“ olles terava vaimuga ja juba hällis teda

„ime õks kõõ kukut koolilatsõst,
hüpät paprõ painutajast“.

Isa aga ei taha sellest kuuldagi. Ema pakub ainust poega Koolule, Toonile, mispeale mees vihaga naise juustesse tormab. Kuid naine seletab, et Kool ei võta pakutut, ja kui Kool sõidakski lumivalgel hobusel, „vikaht illos kui vesi käes“, või Tooni „liiva verevil“, siis kukuks savi-sein hobusele selga ja peletaks „kalli ratso“ metsa. Selle peale palub mees naiselt oma tegu andeks. Korraaks võtab mees naise tarka juttu tubaka suitsetamise vastu niipalju kuulda, et läheb kündma piibuta, mille tagajärjel töö tõesti paremini edeneb.

Varssi saab Alest virk karjapoiss, kes vahel hommiku vara ajab ema üles, et enne teisi karja jõuda. Kui Ale näeb vihma tulevat, laulab ta selle Venemaa poole, lubades merele ohvrit ja kutsudes lindu ilma selgendama. Ale leelol on mõju, kui laulab vaeslaste elust, kes nutma hakkavad. Kui Ale aga rikkamate tüdrukutega jageleb, tähendab ta ema:

„Vaesil om õks kül vaja vaiki olla,
alatusil perrä anda“,

ehkki endale ütleb, „mi mass õks et Ale mere terä“.

Kui sügis tuleb ja Ale kõneleb isale, et kooli tahab minna, hakkab isa irisema, millega koolitada: ei ole saapaidki jalga anda. Ale aga palub kõneldes:

„Paiu- tii õks ma -koorist kotakõsõ’,
kiso niidsist kinä’ kangä’.“

Ale lastaksegi kooli nagu proovi peale. Kui aga isa kuuleb, et poiss on koolis teistest targem, näeb ta tuseselt poega koduelule kaduma minevat:

„Kavalus õks ar veese kavvõndõhe,
tarkus kuts Tartõhe.“

Esimest aastat käib Ale viletsais valgeis rõivais koolis, taskus leiva-koorik ja rõigas. Järgmisel aastal, kui suve „Eesti poolõh“ rikka pere-mehe man on ära teeninud, läheb kooli saabastes ja mustas kuues, ei küsi raha isalt, vaid ostab ise viimasele tubakatki. Ent teist aastat Ale karjaseks ei lähe. Ta kõneleb:

„Ar olõ õks ma nännõ nuu’ päävä’,
osi sõõnü or’aleevä.
Innep kaku õks ma ese kannukõisi,
kiso tätä kivikeisi.
Hüvvä saasõ ka õks kandso kannu alt,
kinnä leibä kivi alt.“

Kui Ale on algkooli lõpetanud, soovivad õpetajad tal edasi õppida. Et raha saada, läheb Ale sulaseks rikkasse eesti tallu, kus ta on alati eeskujulik ja usin.

„Varõs läts õks hot varra vao pääle,
inne päivä ii pääle, —
Ale läts õks vil vellõ aiksappa,
vali nurmõ varahappa.“

Nähes, et Ale väga tubli poiss on, soovib perenaine talle tulevaseks abikaasaks oma sugulast, ainukest peretütart linna lähedalt.

Kui saabub külviaeg, sõidab Ale koju emalt ilmade ja aja ennustusi ning tunnismärke kuulama. Kodus korjab Ale oma koolikraami kokku, et mitte enam sügisel tagasi sõita. Läheb otse peremehe mant linna. Ale peab oma sõna ja jõuab lubatud ajal peremehe majja tagasi. Kokkulepitud ajaks saab Ale oma palga kätte ja läheb linna kooli. Ta käib mitmes koolis, kus

„Alel läts õks kõõ hiuss hiitrapast,
kõrvajuurõ’ julgõpast.“

Ka keskkoolis läheb Alel kõik hästi. Viimaks

„Ale nakas õks jo tükmä tüdengest,
kulla ülikoolikõistõ.
Liina nakas õks jo pite liitmähe,
turgo pite toukamma.
Liinah näk’k’ õks tä näiot lillinäko,
turu näiot tuulasuku.
Ale nakas õks jo käümä käest kinni,
sõudma sõrme nõal.
Piirmä nakas õks jo pidomaio piti,
läts kulla kul’anjahe.“

Üliõpilasena tutvub Ale neiuga, kellest ta oli sulasena oma peremehelt kuulnud. Taadsi meeldib Alele ja ümberpöördukt. Asi jõuab nikaugetele, et Ale endise peremehega kosja sõidab. Seejuures pannakse tähele ennustusmärke ja tehakse vanu tembutusi. Kihlused õnnestuvad hästi. Kuid Kuri saadab suuri sorijaid, keda mõrsja ei näi nagu tähele panevat; ometi, kui ilmub Ale, on ta selle vastu vaesuse pärast külmemaks jäänud, ja

„ime müt' t' ka õks jo müüdä kui mürk,
ragi müüdä kui raud“.

Taadsi isa on aga täiesti Ale poolt. Kosilane mõistab siiski mõrsja mõtteid endisse rööpasse ajada ja nad sõidavad ühes linna ehteid ostma. Kui Ale poodi läheb, astub rikas noormees Kaadsi neiu Taadsi manu ja hakkab viimast oma poole meelitama, ostes kingitusi ja kostitades restoranis. Ale vaatas neid kaugelt.

„Süä olli õks täl must kui muld,
miil rassõ kui raud.“

Ta mõrsja sõidab Kaadsiaga tagasi koju, kuhu Ale järele ei sõida, vaid laseb Taadsi kutsaril üksi sõita. Kaadsi viib palju viina ja õlut kaasa ja juuakse kosjad. Taadsi isal on kahtlust Kaadsi üle, annab siiski naise ja tütre soovile järele.

Kaadsi aga meelkitab oma isa, kes pojale varanduse ära kirjutab: muidu läheb Taadsi võistlejale Alele. Kui siis Kaadsi kõnnib naerdes koju,

„kõik õks sis tsirgu' tsirisivä,
kõik lõivo' lõõritiva':
„Ooda' õks sa, ooda', esekene,
haarat vaja vanamiiss.
Sul sais õks jo toorba tulba otsah,
salkun saiba küleh.““

Kui alles kullid ja kaarnad isale vaesust ennustavad, hakkab vanamees oma testamenti kahjatsema. Rõõmuga viib aga poeg „paprõ“ mõrsjale näha ja võidab lõplikult Ale, kes nüüd vaid

„kai tarrõ kaartõ alt“.

Laulatusele sõites on halb ennustusi teel nii mõrsjal kui ka kosilasel. Muu seas tuleb mõrsja rongile kerjus vastu, kosilase sõidule viinavoor.

Valmistatakse suured pulmad. Ale endise peremehe ning kosjaisa kaudu saadab mahajäetud kosilane tervisi Taadsiile, keda Ale ei suuda unustada, lubades tarvilisel tunnil abikättki anda. Kaadsi aga sõidab hõisates müürinal ja viinatünni tüminal pulmarongiga Taadsi poole, mitte midagi tähele pannes: ei võta isa õpetust mõõda püssi kurja vastu ühes, ei kuule lipu leinaleelot ega näe, et „pini park, kihelgond kirepiti“ pulmale vastu tuleb. Taadsi on aga hirmunud isa looiatuste ja kurjade ennustuste pärast ning nutab kogu pulma-aja. Ka ema nutab ja saadab Taadsi vanade kommetega kodust välja, õpetades neid tütrele kosilasekoju minekuks.

Kaadsi on kõvasti purjus ja hakkab juba pulmateel oma naist irvima Ale suhtes. Tont jookseb metsast ja kargab Kaadsi vankri pärale, pistes viinaklaasi kosilase taskusse. Sealt leiab selle Kaadsi, arvates, et äiapapa ta sinna pistnud, ja pakub juua Taadsiile. Viimase vastuse peale, et Kaadsiil on „õigus iih juuva“, joob kosilane ja siis mõrsja, mille peale „hõpõtsõhõ hõkõrdõlli“ tont, kelle tossu vaid hobune ära tundis

ja lõhkuma pani, milline nähtus taas „eloh essüngit“ ennustas. Ammu enne pulmarongi kojujõudmist seletab hobune peremehele tondinägemisest. Kaadsi aga naljatab: hobune oli virk, et

„vastnõ oli õks mul lind vaihõl,
kinä tsirk keskpaigah.

Teil olli õks vaest vidävä' verevä',
ramõhunu' ratsokõsõ?“

Et „häpü kaotõlla, pagõmist paotõlla“, kutsub Kaadsi hõimu tarre. Kui pulmavanem, truuska, on asetanud pruutpaari külaliste keskele, küsib ta kosilase emalt:

„Kas om õks paras su pangõlõ,
tukõv sinu tuubrillõ?“

Kaadsi ema aga ei mõtlegi panna miniat „musta tüüd murdmahe“, kellest saab „hüä hoitijani, suurõ vara vahtijani“. Seda kinnitab ka vana peremees.

Kui vakarahvas sõidab järgmisel päeval mõrsja kirstuga teele, tuleb neile nägematu vanamees vastu, hõbevõõ ümber, ja keerutab kuldkeppi, millest hobused seisatavad. Kepp kõneleb Taadsi emale: pigemini oleks ta võinud kirstu koju jätta, kui viia Kaadsi viina kuluks. Kuldkepi kergitusel tükivad hobused paku. Isegi metsa puud näevad viimises asjatust ja ütlevad:

„Innep jaa' õks sa hammõ' janesille,
oiutõlõ oravillõ.“

Kui vakarong jõuab Kaadsi maa peale, siis

„nuu' õks kõik kivi' kõnõliva',
mullatükü' murõhtiva':

Innep tuu' iks ar kirst kivi mano,
muutsa' hammõ' mulla sisse.

Peio nakas õks kui Taadsi pesmähe,
kasa karri andmahe.
Kivi pakõ 'ks sis kirivä külele,
kannu valgõ var'olõ,
sis saasõ 'ks ta kivi Taadsi tarõ,
kand leinä kambrokõnõ.“

Aga pahameel unustatakse pulmas, mis kestab mitu päeva liia söömise ja joomisega, kiituslaulega mõrsjale ja kosilasele ning mitme muu pulmakombega.

Peale pulma meelitab Kaadsi oma naist, see kirjutagu oma pärandus tema nimele, et Taadsi ei tarvitseks kõiksuguseid peremehe-kohustusi ja -sekeldusi kanda. Kaadsi ei lase naist koju minna vanematega läbi rääkima, vaid viib ta vallamajja, kus Taadsi kirjutabki — väriseval käel — lepingule alla.

Naise varanduse peremeheks saanud, pöördub Kaadsi kõrtsi, kuhu koguneb ka palju sõpru. Kui pikema pummeluse järel naine meest kindlamalt koju palub, saab Kaadsi kurjaks. Kui viimane käsib naist linna. Alet otsima minna, läheb Taadsi nutuga välja. Ale juhtubki Taadsi nägema ja tuleb viimase manu, aga Taadsi palub mitte tema ligi tulla. Hilja õhtul jõuab Taadsi siiski oma mehe koju meelitada. Hiljaksjäämise põhjuseks toob Taadsi mehe vanemaile asjaolu, et liiga kaua tuli

ametnikke oodata. Purju jäi Kaadsi aga seepärast, et häid sõpru leidis, kes söömata mehele viina andsid. Kaadsi ise naerab teki all naise kavalluse üle, kelle juttu ta võib tähele panna. Taadsile sai jälle nuttu kogu õöks.

Kui Taadsi isa tuleb tütart oma poole võõrusele kutsuma, kiidab tütar läbi nutu isale oma elu, et mitte vanemaid kurvastada. Taadsi sõidabki mehe ja tolle vanematega isakoju. Üksi emaga olles avaldab Taadsi oma ettevaatamatuse, et varanduse mehe nimele kirjutas. Ema ütleb läbi silmavee, et seda ei tohi küll isale kõnelda, ja seda ei avalda ka Kaadsi vanemad, kui Kaadsi isa kahjatsuse peale, et poja on „perekohast, kulla kodo kunigast“ teinud, vastab Taadsi isa :

„Mul om ka õks kül hirm hiussesh,
haigus-miil halli siseh :
mul om ka õks ar lubat tütrelle,
Taadsilõ taatõ.“

Ometigi ei usu Taadsi isa tütrest mingit kavalust ja palub Kaadsi vanemaid vaid, et need laseksid pojalt naisega hästi ümber käia. Ent kui tagasisõidul on Taadsi nutuline, hakkab mees irvima :

„Taadsi, õks kas Alet armastõllõ,
tahtva' silmä' seto poissi?“

Ühel päeval läheb Kaadsi maamaksusid õiendama, ülejäänud rahaga pöördub aga kõrtsi. Ta ümber koguneb jälle linnasõpru, kes Kaadsi purju panevad. Hakkavad siis rikka sõbra hobust kiitma ja soovivad selle ära müüa. Kaadsi müübki hobuse, juuakse liikusid; müüb ka vankri, jälle liigud, nii et

„kõik õks sis lavva' lainõtiva',
linnu pingi' leemetiva'.“

Kaadsi isa käsib miniat pojale järele minna. Nähes, et Taadsil on väga häbi minna, läheb vana Tuum ise.

Lind kuulutab teel Kaadsi isale, et hobune on müüdud. Kui vana Tuum kõrtsi kohale saades ei kuule oma armsa hobuse hirnumist, nutab vanamees :

„Lihte suie õks kõõ liiva viimäst,
kasvatõlli õks ma kalmu katmast.
Hobõst hoiji õks no liinahundsakillõ,
paadi ruuna passatskille.“

Vana Tuum kutsub heaviiel poega koju, küsides hobuse järele. Kaadsi kahjatses oma tegu, õeldes :

„Viin käs'k' õks mul verevä müvvä,
ollu liitä linalaka.
Liker õks mul meele mut'utõlli,
kallis viin meele kaot'.“

Et „krundi kaart“ on Kaadsi käes, on isa andlik ja näeks heameelega, et poeg vaid koju tuleks. Viimaks jõuabki ära viia. Kõrtsi-rahvas naerab :

„Ese veese 'ks no kodo kuku päävä,
muutsa muna moro pääle.
Musta veese 'ks muna moro pääle,
haigõ meele haina pääle.
Ese veese 'ks no provvalõ puulka,
nopõ saia noorikõllõ.“

Kodu väravail tuleb Kaadsile naine vastu, kelle lahkusele mees jämedusega vastab.

Paari päeva pärast läheb Kaadsi veskile, müüb aga suure viljakoorma maha, ostes asemele ainult ühe koti saiajahu. Teiste kottide asemel viib koju saepuru. Kaadsi ajab üksinda kotid aita, näidates jahukoti kätte, mida tuleks tarvitada, soovitades mitte teisi poolitama hakata, sest

„sinnä läävä 'ks sis hiire' heitlemma,
kassi' sisse kaapatamma“.

Edasi kõneleb Kaadsi, et veskil on väga hea jahvatusaeg, ja kui tuleb kibe heinatöö, ega siis enam aega pole veskile minna. Ise paneb seejuures tugeva koorma peale ja sõidab kahe hobusega minema. Kui Kaadsi oli ka selle koorma linnas ära müünud,

„kõik lauli 'ks sis Kaadsi kõrdsilavva',
viinapingi' pille puhe“.

Kaadsi hakkab jooma ja müüb hobuse kõige koorma ja vankriga maha. Naine läheb meest veskile vaatama. Kui ta möldrilt kuulda saab, kuidas Kaadsiga lood õieti seisavad, langeb noorik minestusse. Ärgates

„meelel tahtsõ 'ks sis merde minnä',
süämel süvvä võrõngohe“.

Kaadsi vanemad nutavad häbi pärast:

„No om iks meil imeh ilma pääl,
rahva naar maa pääl.
Mi pandas õks no Kaadsi kasetehe,
tuuhtõ kirjä Toomõ poig.
kost saasõ 'ks ta herrile lukõ',
saa kuuko' kunigillõ.“

Taadsi sõidab isakoju, kus ta nutab:

„Kui näio õks ma Alelõ astno,
valano vaesõllõ,
n'oo' jäänü 'ks sis iku' ikmalda,
n'oo' laina' laskmalda,
sis jäänü 'ks mul iku' ilvesille,
ohkmise' oravillõ.“

Isa rahustab tüdart, keda enda poole elama kutsub. Kui Taadsi avaldab isale, et ta on varanduse mehele kirjutanud, lausub kurvalt vana Tuul:

„Sis tulõ 'ks meil koolta kurva kätte,
suurõl leinäl liiva minnä.“

Oma naisele heidab ette:

„Ma tahtsõ 'ks kui Alele anda,
vaotada vaesõllõ, —
ime mullõ 'ks kõõ tuud kõnõlit,
maama mullõ manitsit:
„Inäp saadõ 'ks kül' kidsi rikka käest
kui lõha vaesõ käest.“
Kagoh kidsi 'ks no liinah keeratelles,
lõõhk kõrdsih leelotõllõs.“

Kui Taadsi kutsub isa Tuula poega, meest Kaadsi, keelama, vastab vana Tuum :

„Õga jovvai iks imp joodikõt opada,
viinavõtjat viitsutõlla.
Kui joosõ 'ks ta joodik kolm päivä,
viis päivä viina võtt, —
süä lätt õks siis paksust kui pang,
massa' kogone kuiosõ.
Pää- läävä 'ks sis -aio' armõtost,
kol'o' kogone kur'ast.
Sis saasõ 'ks jo kuri taplõmma,
saasõ kikas kisklõmma.
Viinal omma õks kõik vihasa' mõttõ',
ollõl ulli' tsilkmõkõsõ'.”

Toome sulane, Taadsi kutsar, kutsub oma perenaist koju : vahest on Kaadsi oma vanemate kutsel ju tagasi jõudnud. Taadsi ei taha minna. Ta isa, vana Tuul, lausub :

„No tulõ 'ks kül minnä, miä tetä,
kalluda kahitõh :
Lõigat sünnüi iks imp kikk leevä mano,
sünnüi lak'k'a laulatõdu'.”

Taadsi jätab kodu igaveseks jumalaga, öeldes otsekohele :

„Ilma taha 'ks ma ello lõpõtõlla,
kurva ello kustutõlla.”

Mehe kodus hakkab Kaadsi naist peksma, sõimates :

„Sa õks kül kõike armastõllõt,
linnu häste libestlet.
No sõidit õks mu suurõ sulasõga,
terävä tiindrega.”

Naine vastab nuttes :

„Olõs saasi 'ks kül naane ma näüdäda,
oholine vällä otse,
hinge sullõ 'ks sis vällä võtase,
näpo otsah näütäsi.”

Toores mees ei tunne naise õrna hinge, ja Taadsi jääb joosta vaid „aia armulõ“, „nõgõsõ nõalõ“, „tulba toelõ“.

Kaadsi aga jätab majapidamise täiesti hooletusse, joob linnas ja käib lõbunaisiga. Kui raha läbi on, müüb Kaadsi oma maja maha. Kui ta linna siis prassima läks,

„Kaadsi pill õks sää peoga rahha,
liit maalõ librikit.
Paprõ' keere' õks kui käest kimalasõ,
peost libriigo' lintse'.”

Toome poeg märatseb ikka enam ja enam :

„Tundi- lasõ-s õks -liim täl tut'oda,
patuliim paigah olla.”

Kui Kaadsi ka naise maja on ära müünud, kutsub ta Taadsi linna elama, kus lubab kaupluse avada. Teel astub Kaadsi salakõrtsi, kust välja tulles talle kuri järele jookseb klaasi kummutama :

„Tunt an'd' üks ju tulidsõ meele,
pakan paksõba süäme.“

Kui Kaadsi saab metsa kohale, võtab ta nuija ja hakkab naist peksma, öeldes:

„Siiä taha 'ks ma saata samblõ ala,
nõsta' sinno nõklo sisse.“

Ale juhtub linnast tulema ja päästab oma endise mõrsja Kaadsi käest. Viimane jookseb linna poole tänitades, et Ale tahtnud talt naist ära võtta, kiskudes Taadsi rõivad katki.

Taadsi tänab Alet, avaldades viimasele kahjatsust, et ei läinud naiseks Alele. Noorik läheb järve kaldale.

„Tunt üks sis ütël: „Tulõ' järve!“
Pakan ütël: „Panõ' pääd!“

Kuhu noor naine end uputas,

„sinnä 'ks sis kasve mõro lesnäk,
mürkhaina' haarduva.
Kui tul' 'l üks sis suvõl suur tuul,
lõivo suur lõhnakõnõ,
sinnä keere 'ks kõik järve kihulasõ',
säüdi' sisse sämbläse'.“

Hale meel endise mõrsja pärast ajab Ale nõdrameelseks.

„Sis läts üks tä laandõ lambast,
läts mõtsä mõtussõst.
Viirdmä nakas üks sis mõtsa viire piti,
uikma suurõh suu veereh.“

Nõdrameelne võetakse kinni ja paigutatakse „võrro taadõ“.

Kui rahvas kõrtsis Kaadsile ette heidab, et ta naine uputanud end mehe peksmise pärast, tunneb Kaadsi häbi ja kõnnib silla veerde vaatama. Kui ta saab metsa kohale, kus naist peksma hakkas, tuleb tont, viinavaat puusal, ja pakub sõbralikult unustuseks kosti. Tuleb ka tondi isa, ja Kaadsi joõb seni, kuni

„kulla 'ks kooni maalõ kumahto,
murdo musta mulla pääle.“

Patu isa rõõmusteleb:

„Meele sai üks no minejä hopõn,
tundilõ tukõv ruun.“

Sest alkoholi kätte koolnud saavad tondihobusteks.

Tuula Taatsi vanemad surevad kurvastusse tütre pärast ja pahan-duste tagajärjel, mida väimees sünnitas.

Toome Taadsi vanemad leiavad ulualust linnas, varanduseta jäetud poja pool, kes vanale Toomele kibedalt ette heidab, et see Kaadsi kallimaks lapseks pidas, küsides pilkavalt:

„Kõhe jäi üks sul kuku pujakõnõ,
sino kallis Kaadsikõnõ?
Agu' jäi üks tä kakko' kaarnillõ,
hiuss vasse' varõsillõ?“

Kui Ale vanematele saab poja kurb saatus teatavaks, kõneleb vana-meest parastavalt eidele:

„No läts õks sul hukka hoiet poeg,
üts lats üle käe.
Ime, oodit õks sa kodu umma poiga,
kait kodu kallist last,
nuur om õks et naane käe peräh,
rahakarp kangla all.“

Emä tahab õnnetut poega vaatama minna.

„Leevä- panõ 'ks no -koorõ kotikohe,
leeväkandsu karmanehē.
Hot' sinnä 'ks ma saa santēh,
lää kulla kor'atõh.
Agu otsi 'ks ma ime tuu liina,
otsi vällä ullitarõ.
Nätä saasi 'ks vil timä näokõist,
hellä Ale hiusõkõist.“

Vanamees ei soovita minna: eit võib teel surma saada. Pealegi:

„Õga inäp õks saa ullist arvo saai,
turakost toolko võtai.
Sinost olõi 'ks ta ulli sütütäjät,
rumala rohitsõjat.
Eiske omma 'ks kõik targa' tuuh tarõh,
ulli- hoitja' -huuneh.“

Kui aga poeg tervena koju ei tule, siis lubab isa varanduse risti-
lastele, omastele kirjutada. Seni tahab ise peremees olla, kuni jõuab.

P. Voolaine.

Kirjanduslik ülevaade.

Jaan Metua: **Jaanipäev**. Näidend 3 vaatuses. Teatrikirjastus „Tavet Mutsu“ Tallinnas. 102 lk.

Vana Testamendi pessimismifilosoof Koguja ütleb: „Raamatute tegemisele ei tule lõppu ja suur lugemine väsitab ihu ära.“ Nii võib öelda see, kes tõesti väsinud lugemisest. Rasked, mõttetiined raamatud rammestavad. Kuid nad ei tekita pessimismi. Ent lugege näiteks Metua „Jaanipäeva“ — ja Teid valdab tühi, ütleksin labane kurbus. Teie näete, kuidas inimvaim kui purukspektud sant roomab läbi mudaloikude.

Pahnakirjanduse ajalugu, nagu kunagi iga asi omaette, on väga huvitav. Välismaade kirjandustes on pahnakirjandus tihti jõudnud teatava kõrguseni, milles vähemalt leidub autori vilumust, mis annab asjale maiguga, ükskõik milline see ka oleks. Kuid meie eesti pahnakirjanikkudele on omane peale põhjaliku maitselageduse veel mingisugune totrusejoon. See totrusejoon on ilmne eriti neis teostes, kus pahnakirjanik püüab teadlikult taotella koguni kõrge-
maid kirjanduslikke ideaale. Vägev iha, luua äkki midagi klassi-
list, jalustrabavalt-kunstilist, on nähtavasti juhtinud ka Jaan Me-
tua't „Jaanipäeva“ valmistamisel.

Jaan Metua on nimelt näitekirjanik ja ta püüd on nähtavasti saada vähemalt eesti Ibseniks, kui mitte Shakespeare'iks. Vahva

teoreetikuna teoretiseerib ja filosofeerib ta „Jaanipäeva“ eessõnas. Lubage osundada: „Kui aga näidendi sõnastamisel detailidesse ei tungita, vaid teatav õhkkond luuakse, mis iseenda eest kõneleb, siis tekivad publikus kiiremini ja täielikumalt tema enda elamused — lavaõhkkonna kohaselt. Siis ei väsi publik kuulamisega, vaid kuulamisel kulub publikul tähelepanu erkust ainult niipalju, kui seda vaja teatavate mõtete, tundmuste ja meeleolude algatamiseks. Edasi mõtleb, tunneb ja meeleolutseb siis juba iga üksik indiviidum publiku seas ise, vabalt ja oma hingelaadi kohaselt. Nii saab publik teatris teataval määral ka loojaks, kellele kõike ette ei kirjutata, kelle fantaasiale on püütud rajada ka eelolev teos, milles paljugi ütle mata on jäetud, millest ka ilma sõnadeta võib aru saada.“

Need laused on antud „umbkaudseks juhtnööriks lavastajale“. Minu arvates oleks Metua teatavas mõttes väärtusi loonud siis, kui ta oleks „Jaanipäeva“ kirjutamata jätnud. Ja seda pooldab ka tema teooria. „Jaanipäev“ on loodud sel põhimõttel, et palju on jäetud ütle mata, millest ilma sõnadeta võib aru saada. Ent kui terve „Jaanipäev“ oleks jäänud „ütle mata“, siis oleks see olnud autori teooria kõige täiuslikum teostamine. Publiku fantaasiale poleks jäänud mitte „teatav“, vaid absoluutne vabadus. Ja absoluutne on enam kui „teatav“.

On võimalik, et mõni maa-näitelava võtab „Jaanipäeva“ kogu oma repertuaari. Mängitakse ju maa-näitelavadel tihti sää rast prahti. Kuid võib olla, et tükk rahvale siiski meeldib. Tallinas teotseb ju kuulus „Rahvateater“, kus lavastatakse „Vaga Jee noveevat“, „Vürst Gabrieli“ jne. Ja mängitakse peaaegu alati väljamüüdnud saali ees. Kahtlemata on ka Metua püüdnud oma „Jaanipäevaga“ koputada rahva maitsele. Et olla kroonurahvuslik, selleks on ta võtnud aine moodsast oleviku külaelust ja sinna-tänna põiminud hulka n. n. „rahvuslikke motiive“. Nii on püütud silmas pidada riiklik-rahvuslikke ja rahva huve.

Tähendan muu seas, et sää rased autorid, nagu Metua, on sagedi väga täis põlevat rahvuslik-kõlblist meeleolu. Esteetiliselt meelt asendab kõlbline. Ja viimane on loomulikult vastuolus esimesega. Sellepärast, usun, on kõigis „Uutes ja vanades Tallinna saladustes“ ja „Kuldsetes mülgastes“ enam moraali kui näiteks Semperi „Ellinoris“. Teda saab neist raamatuid rohkesti ja hästi odavalt.

Kuid ma ei taha nii palju kulutada lugupeetud kuukirja ruumi. Miks üldse olen sõna võtnud selle ebakirjandusliku teose puhul? Tõesti, mitte arvustamiseks, vaid ainult mõtete paberile kinnitamiseks, mis tekkisid „Jaanipäeva“ lugemisel. Sää rast liiki kirjandus on ikkagi „kirjanduslik nähtus“ ja tema mõju ning vahekorda tänapäeva vaimuga ning inimesega on huvitav ära märkida ja võimalikult ka selgitada. Sellepärast ka nii palju sõnu tolle andvaese tehise puhul. Oh, et tuleks kord halbade raamatute tegemisele lõpp!

Ilmar Reiman.

Paar sõna „Võhrupesa“ arvustajale.

Minu lihtsa ja vähenõudliku esikteose puhul on kordunud uuesti tõsiasi, et igast teosend võib väga mitut moodi aru saada, aga see, mida autor näidanud ja mispärast teos üldse kirjutatud, jääb peaaegu nähtamatuks ja mõistetamatuks. Pooljuhulised, kõr-

valise tähtsusega asjaolud saavad sageli peatählepanu osaliseks, kuna varjatuid ideid üldse ei leita.

„Ning arusaamatuks jääb lõplikult ka võhrude olemasolu vajadus,“ ütleb M. Sillaots oma arvustuses mu esikteose kohta; „tundub küll, et neid käsitletakse mingi sümbolina, kuid missugusena? Mis mõttes nimetab autor romaani „Võhrupesaks“, mis tahab ta ütelda, lastes kaudselt võhrude süü läbi Joonase vanapoisi-kodu põlema minna?“

Tahes või tahtmata sunnib M. Sillaotsa arvustus vastama, sest selles on otsekohesest selgitusevajalikkust kõige parema aru saada tahtmise kiuste.

Kõige ülekohtusem ja haavavam Sillaotsa arvustuses on „veendumus, et autoril endal pole selget ega kindlasti piiriteldud kujutlust Joonasest... et Joonas-filosoof ja Joonas-„armastaja“ pole teineteisega kuidagi seotud... Joonas on ebamäärane kujutelm, mitmepaikne, katkendlik, laialivalguv... et peategelane mitteusutav, siis on raske teose ideelisest tuumast õiget aimu saada. Jääb täiesti tumedaks, mida autor on ütelda tahtnud, kus peitub teose olemasolu õigustav mõte. Romanil puudub ideeline selgroog, sisemine kandejõud.“

Mõne arusaamatuse ja tumedaksjäämise tõttu langetada raskeid otsuseid teose ideelise selgroo ja sisemise kandejõu puudusest — see on ülekohtune, ent seda enam, et arvustatavas teoses on olemas ideeline selgroog ning peakuju just (aluseks võttes senised ilmunud kui ka kirjalikke arvustusi) tuleb pidada kõige enam õnnestuks. Võiksin selle tõenduseks tuua tsitaate, kuid ma ei taha põhjust anda enesekiitmiseks, meelsamini esinen autoripoolsete veendumustega.

Minu arvates peaks enam-vähem selge olema Joonase teotsemotiivide psühholoogia: miks ta just võib olla korruga Joonas kui armastaja ja Joonas kui filosoof. Sotsiaalne tagasein — viletsus, halvad palgaolud ja elamistingimused sunnivad Joonast juba algusest peale ihnutsema ja rõvetsema... kurtma selle ilma tulundusliku ülekohtu üle ning armastusjuhuseid tarvitama kui halli elu suuremaid ja kättesaadavamaid meelelahutusi. Joonas on ehtis miljöö produkt: aeg ja ümbrus peegelduvad temas kui mingis ümbrikus ja virilas peeglis. Ümbruse otsekoheses vastuvõtmises, kuid selle omapäras, naiivses ümberseedimises kehastub just tema omapära, naeruväärsus tragikoomika. Aja armastusekired ühelt poolt ning tulunduslikud kitsikused teiselt poolt moodustavad Joonase elu keskkoha, määravad ära ta tundelaadi, mõistuse ja üldise ilmavaate (selle viimase, mis, sunnib M. Sillaotsa kõnelema Joonas-filosoofist, mis polevat mitte kuidagi seotud Joonas-„armastajaga“).

Sümbolsest kujutavad Joonast ümbritsevad olusid võhrud — need pisikesed, hallid, peaaegu nähtamatud, ent alatasa end tunda andvad majaloomad, kes võtavad tolli igalt leiva- ja suhkruraasukeselt, kes keelavad rahulikku und ning lõpuks sunnivad senisestki peavarjust ilma jääma. Joonase traagikomöödia seisab selles, et ta võhrude vastu võitleb oma rusikavõimuga, et ta kogu ilmasse ja ümbrusse suhtub oma käpa ja mõistusega. Materdab võhrusid, käperdab naisi ja korjab markhaaval panka raha hoiule. Elu kulub tal niiviisi mitmesuguste piasjadega maadeldes, kuna elu eesmärgid — rikastumine ja parem põlv — endiselt kauges udus

hõljuvad. Tegelikult naeruväärne, ent lähemalt vaadates kurb on „Võhrupesa“ peategelase seisukord!

Kas ei peaks teosest arvustajale selguma, et Joonas põeb mingit ideed fixe'i, teotseb mingi eriskummalise mõttega, nagu vanapoisid ikka? Käesoleval korral on seks rikastumisiha ja kodanlike ilma vihkamine, et see seda kehvikule ei luba. Selle kaudu on jällegi ühenduses Joonase kaks iseloomu külge: filosoofia ja armastus. Joonas on mingi kõdukasvanud sotsialist, ilmaparandaja („filosoof Kaalepi sõber ja õpilane“), tõepoolest aga samade kirgedega ja ihadega kui vihatud kodanlane. Võiks öelda, et täielikumat pilti saada Joonase „kahepaiksusest... kahest eripoolsest kokku liimitud puukujust, mille teine külg kuidagi ei sobi teisega“, et Joonas on äripäeval trükikojas sotsialist ja filosoof, pühapäeval aga, kui paneb pähe vanaaegse „köva“, kaela kummikrae, kätte võtab „panstoki“ ja läheb kohtama mõnd naist, on ta eht väikekodanlane, Don-Juan või M. Sillaotsa iseloomustuse järele — Joonas-„armastaja“.

Raske on autoril otsustada teose „sisemise kandejõu“ üle, mis lõpuks on väga relatiivne mõiste. Mis kellelegi kõige enam meeldib, see võib ollagi „sisemine kandejõud“. Aga et M. Sillaots „Võhrupesa“ peakuju valesti arusaamise tõttu ei leia teose ideed (kõiguni „teose olemasolu õigustavat mõtet“), mis sobiks peakuju tegude valgustamiseks kui ka teose pealkirja õigustamiseks, siis olen pidanud selle oma sulega kätte näitama. Meil juhtub tihti, et ilukirjanduse ideelised küljed jäävad arusaamatuks, kuna peamiselt analüüsitakse kujusid ning keele- ja stiili-iseärasusi. Kaevatakse „suurte ideede“ puudumise üle, kuid tegelikult jäetakse väikesedki tähele panemata. Seepärast on raske luua kompiltseeritud kujusid. M. Sillaots näiteks tunnistab Joonase, kelles peituvad mitmesugused inimlikud kired, kalduvused ja püüded, mitteusutavaks ja ebamääraseks kujutelmaks, kuna kõrvalkujud, milledes ainult paar pealiskaudset iseloomujoont, on tema iseloomustuse järele „ühtlasemad... võrdlemisi järjekindlad ja igäiks oma iseloomule vastavalt teotsevad“. Ja seda lihtsalt sellepärast, et viimaseis pole midagi otsida, esimese üle tuleb aga mõelda ja järele kaaluda!!

Võhrud ei iseloomusta mitte üksi Joonase (=kehvikkonna) majanduslikke olusid, vaid ka tema enese inimlike-loomalikke ihasid, tema armulugusid ja armukesi. Nagu „Võhrupesa“ esimene lugeja ja arvustaja — „Sädemete“ toimetaja ütles, on Joonas ise suur hall põõninguvõhr, kes võtab sealt, kust saab, tundmata häbi või kohustust.

Poleks ma elus mitte näinud nii palju Joonasega sarnlevaid vanapoisitüüpe ja poleks ma mitte Joonast loonud nende sünteetilise kokkuvõttega, ma annaksin Sillaotsale õiguse: „Joonas on ebamäärane kujuteim!“ Aga nüüd, mil Joonases kõneleb iga joon elulikkusest, kooskõlast ja ühtlasest hingeelust, ei saa ma seda teha. Joonas on ja jääb „Võhrupesa“ tagaotsitud selgrooks ja sisemiseks kandejõuks, — kahju ainult, et ta esineb alles „esimeses köites“.

Teistele, väiksematele arusaamatustele pole just vajadust reaageerida.

Bydgoszcz — Poola, kevadepühil 1928.

A. Roose.

Vastumärkuseks

A. Roose vastuarvustusele võiks vastata tema enda sõnadega, et muidugi „igast teosest võib väga mitut moodi aru saada“ ja et tõesti väga sageli „see, mida autor näidanud ja mispärast teos üldse kirjutatud, jääb peaaegu nähtamatuks ja mõistetamatuks“. Enamasti sellepärast, et autoril ei õnnestunud seda, mis talle endale selge ja mõistetav oli, lugejale niisama selgeks ja mõistetavaks teha. Väga õige: „Joonas on ise suur hall pööninguvõhr, kes võtab šalt, kust saab, tundmata häbi või kohustust“; kuid alles autori eelolev vastuarvustus selgitab, mis autor selle võhrutaolise vanapoiis kujuga on tahtnud väljendada. Teoses endas aga võib autori mõtteid ainult umbkaudu aimata, — ning autorile loomulikult nii selge ja mõistetav kuju tundub lugejale paratamatult katkendlikuna ja laialivalgavana.

M. Sillaots.

Koguge taimede rahvapäraseid nimesid!

Taimedeilm on vallanud alati inimesi. Ühed taimed on arstirohuks, vähendades valu ja vaeva, teised pakuvad silmale ilu ja värvidevaheldust. Sellepärast andis inimene neile kõigile nimesid, et ta võiks kõnelda oma-sugustega ühest või teisest tema tähelepanu äratanud taimest. Rohkemesinevail taimil on igal pool nimetus, mis vahest küll läheb täiesti lahku naaberkihelkonnas tarvitatavast nimest, sest seal võib vaadata eelmise taime peale teisest seisukohast.

Neid rahvapäraseid taimede nimesid on tarvis koguda, et selgitada nime tekkimislugu. Nõndanimetatud teaduslik nimestik on meil juba olemas („K o d u m a a t a i m e d“, Tartus 1928), kuid taimenimedega on seotud palju asjaolusid, mis laseksid valgust heita endisse tarvitamisse ja vaatekohtadele, mille mõjul on taimetele antud nimi. Ka on kavatsus välja anda edaspidi Eesti taimestiku nimestik, kus oleksid tähendatud kõik rahvasuus tuntud nimesid.

Sellepärast palun kõiki asjust huvitatud ja rahvakeelsete nimede tundjaid taimenimetusi mulle saata järgmisel aadressil: Tartu, Kastani tän. 89. G Vilberg. Soovitav on, et eestikeelsele nimetusele juurde lisataks vastav ladina-, saksa- või venekeelne nimi või jälle kuivatatud taim. Taimede määramisel võib muu seas abiks olla käsiraamat: G. Vilberg, Eesti taimestik koolidele, Tartus 1925.

G. Vilberg.

IV, V ja VI aruanne F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise fondi üle.

II/III aruande järele (v. „Eesti Kirjandus“ 1928, nr. 3, lk. 176) oli 1. III. s. a. ülejääki 988 krooni 68 senti. Kuni 15. juunini s. a. on saabunud veel järgmised annetused: Eesti saatkond Rootsis (saadik hr. Virgo kaudu) 80 krooni; Tartu maakonna tervishoiu osakond (k. l. nr. 39) 10 krooni; Ülikooli filosoofiateaduskonna õppejõududelt (prof. A. Saareste kaudu, k. l. nr. 2) 46 krooni; Narva linna Ühisgümnaasium (k. l. nr. 130) 11 krooni; Tartu linna tervishoiu-osakond (k. l. nr. 40)

5 krooni; Lohusuu 6-kl. algkooli juhataja (k. l. nr. 241) 2 kr. 85 senti; Eesti Rahvapank — Tallinna (k. l. nr. 273) 10 krooni. Ambla Ühispõllumajandusgümnaasium (korj. l. nr. 137) 7 kr. Pärnu Eesti Arstide Selts (dr. Kukk'e kaudu, k. l. nr. 43) 15 kr.; Eesti Tarvitajateühisuste Keskühisus (k. l. nr. 95) 13 kr. 90 senti; Viljandi Arstide Selts (dr. J. Vares'e kaudu, k. l. nr. 44) 18 kr.; dr. med. R. Bernakoff — Tartu (k. l. nr. 282) 62 kr.; Rakvere linna Ühiskõnnakgümnaasium (k. l. nr. 132) 7 kr. 50 s.; drd. med. H. Normann 2 kr.; Narva garnisoni ohvitseride Kogu (k. l. nr. 278) 10 kr.; prl. Helene Johani — Vändra (k. l. nr. 30) 21 kr. 10 senti; Tallinna linna I Tütarl. gümnaasium (k. l. nr. 120) 7 kr. 25 senti; Tapa linna Tervishoiu Osakond (k. l. nr. 48) 3 kr.; Võru Õpetajate Seminar (k. l. nr. 158) 20 kr.; Eesti Panga Tartu Osakonna Juhataja (k. l. nr. 118) 35 kr. Laius-Tähtvere Sadala algkool (k. l. nr. 235) 7 kr. 30 senti. Soome Akadeemil. Hõimuklubi 20 krooni. Tartu Naisühing (k. l. nr. 89) 5 kr.; Narva Ühiskommertsgümnaasium (k. l. nr. 131) 5 kr.; Saare maakonna Ühiskõnnakgümnaasium 15 kr. 50 senti; Tallinna Krediit-Pank (k. l. nr. 102) 25 kr.; A.-S. Tallinna Laevauhisus (k. l. nr. 202) 30 kr.; Tartu Reaalgümnaasium (k. l. nr. 58) 18 kr. 53 senti; Riigi Ühistehnikagümnaasium Tallinnas (k. l. nr. 126) 15 kr.; Valga linna Tütarlastegümnaasium (k. l. nr. 153) 16 kr. 55 senti; Ranna algkool (k. l. nr. 203) 3 kr. Kokku endise ülejäägiga 1536 kr. 16 s. Väljaminekud: Omandatud 40 aastaks F. R. Faehmann'i matusepaik Tartu Jaani kiriku surnuaial (144 □-jalga à 7 kr. 50 s.) — 108 krooni; kujur J. Melnik'ule hauamonumendi tööde arvel 275 krooni. Ülejääk 1153 kr. 16 s. on hoiul Tartu I Laenu- ja Hoiuühisuses. Uusi annelusi võetakse vastu seal-samas kui ka Komitee laekahoidjate S. Talvik'u (Tartu, Vana Anatoomikum) ja J. Raudsepp'a (Küüni tän. 1) poolt.

Lahkeid annetajaid tänab

16. VI. 1928.

Korraldajad Komitee.

Õiendus.

Viimases E. Kirjanduse numbris lk. 217 ja 218 on murdmise puhul järjekord natuke segi läinud: Hargla on Võrumaa alla sattunud ja Rõuge, U.-Antsla, Erastvere, Viitina Valgamaa alla; Viljandimaa peaks alles Valgamaale järgnema.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartu 1928.

Eesti Kirjanduse Seltsi

Usaldusmeeste nimestik.

Usaldusmehed võtavad vastu sooviavaldusi Seltsi liikmeks astumiseks, liikmemakse ja kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellimisi.

- ABJA** 6-kl. algkooli juhataja **Peeter Nõmm**.
- ABRUKA** algkooli juhataja **Aleksei Vagane**.
- AMEERIKA**: **Andres Pranspill**, 2136 42 St. Long Island City, New-York, U. S. A.
- AUDRU** vallasekretär **August Pihlap**.
- AVINURME** algkooli juhataja **Oskar Kask**.
- ELVA**: **Johannes Johanson-Jaanson**, aadr. Tartu, Pepleri tän. 26, 4
- HAAPSALU**: Läänemaa Ühisgümnaasiumi õpetaja **Nikolai Tann**.
- HALJALA** vallasekretär **Rudolf Stein**.
- HIIUMAA**: õpetaja **Evald Kuslapuu**, aadr. Kõrgesaare postiaj.
- JÄNEDA** algkooli juhataja **August Lubi**.
- JÄRVA-MADISE**: Albu algkooli juhataja **Johannes Raudsepp**.
- JÄRVA-PEETRI**: Viisu kooli juhataja **J. Steinberg**, aadr. Esna postiajentuur.
- JÕGEVA**: **Julius Aamisepp**, aadr. Sordikasvandus.
- JÕHVI**: kooli abijuhataja **Peeter Veevo**.
- JÕÖPRE-LAVASSAARE** 5-kl. algkooli juhataja **Johann Prikmann**, aadr. Pärnu kaudu.
- KAARLI**: **P. Ruubel-Kõrnitse**, kirj. aadr. Viljandi, „Päevalehe“ abitalitus.
- KADRINA**: **A. Krimm**, aadr. Tärklisevabrik.
- KAMBJA** kõrgema algkooli juhataja **Karl Kirs**.
- KARULA**: kaupmees **J. Kompus**.
- KARUSE**: **Voldemar Reimann**, Hanila Kõmsi.
- KIHELKONNA**: Rootsiküla 6-e kl. algkooli juhataja **Eduard Hõbenik**.
- KILINGI-NÕMME** 4 kl. algkooli juhataja **Madis Nõmmik**.
- KODAVERE**: Pala valla sekretär **Eduard Brückel**.
- KOGULA**: Vana-Lõve algkooli juhataja **Gustav Nurm**.
- KOHTLA-JÄRVE** 6 kl. algkooli juhataja **August Eero**.
- KULLAMAA**: Silla algkooli juhataja **Jüri Uustalu**.
- KURESAARE** koolinõunik **Bruno Steinberg**, aadr. linnavalitsus.
- KUUDE** algkooli juhataja **T. Meier**, aadr. Viljandi kaudu.
- KUUSALU**: Ktiu algkooli juhataja **G. Leht**, aadr. Raasiku kaudu.
- LAATRE** köster **Peeter Treufeld**.
- LAIUSE**: **J. Riomar**.
- LÜMMADA** 6-e kl. algkooli juhat. **August Mälk**.
- MEREMÄE**: Tobrovo algkooli juhataja **Paul Lupkin**.
- MIHKLI**: Veltsa 6 kl. algkooli juhataja **Aadu Kollamaa**, aadr. Veltsa postiaj.
- MUHU-SUURVALLA**: Piiri algkooli juhataja **Anton Sirp**.
- MUSTVEE** rahukohtunik **H. Priimägi**.
- MÄRJAMAA**: **Alfred Grünberg**.
- NARVA**: **Gustav Matto**, aadr. Joala tän. 15.
- NARVA-JÕESUU** 6-e kl. algkooli juhataja **Hermann Kalmo**.

- NÖMME:** Rudolf Alas, aadr. Kreutzwaldi tänav 22.
- OTEPÄÄ** vallasekretär **Gustav Vulf** ja Vana-Otepää 7 kl. algkooli juhataja **Karl Neumann**.
- PAIDE:** Hans Sepp, aadr. Ühispank. Koolinõunik **Richard Summer**, aadr. Pärnu tän. 92.
- PAISTU** II astme algkooli juhataja **D. Siilats**.
- PALAMUSE** kirikuõpetaja **Arnold Kerem**.
- PETSERI** Maakonna Koolivalitsuse asjaajaja **A. Rässa**.
- PUURMANNI** vallasekretär **J. Sopp**, aadr. Elva kaudu.
- PÄRNU** raamatukaupmehed **J. Karu** ja **A. Küng**.
- PÖLTSAMAA** koolijuhataja **F. Russi**.
- PÖLVA:** Väimela põllutöökooli õpetaja **A. Usin**.
- RAKVERE:** E. Rosenberg, aadr. Viru Maavalitsus.
- RAPLA** kirikuõpetaja **J. Liiv**.
- RIIDAJA:** Hans Martin.
- ROELA:** Leedimäe 4-kl. algkooli õpetaja **August Arold**.
- RÄPINA:** viljakaupmees **S. Keerd**.
- SANGASTE** kirikuõpetaja **Mihkel Ostrov**.
- SIMUNA** jaoskonnaarst **Dr. Elmar Liblik**.
- SINDI** 6-e kl. algkooli juhataja **Johann Janson**.
- SURJU** 4 kl. algkooli juhataja **Aleksander Riis**.
- TALLINNA:** raamatukaupmees **A. Keisermann**, aadr. Kinga tän. 5. **Tiido Laur**, aadr. Harju Maakonnavalitsus. **Joh. Lubi**, aadr. Söörensi tän. 3, 4. **O. Tamjärv**, aadr. S. Tatari tän. 14, 5. **Grete Topman - Normak**, aadr. Linna-pank.
- TAPA** Reaalgümnaasiumi õpetaja **Salme Kass**.
- TORMA** vallasekretär **J. Kokamagi**.
- TUDULINNA** algkooli õpetaja **Johannes Elken**.
- TÖSTAMAA** 6-e kl. algkooli õpetaja **Johan Seiman**.
- UUEMÕISA** 6-e kl. algkooli juhataja **Aleksander Urban**.
- VALGA:** A. Kokult, aadr. Linnavalitsus. Kirikuõpetaja **Arnold Tammik**, aadr. Lai tän. 5.
- VARBLA** algkooli juhataja **Viktor Luht**.
- VASTSELIINA** algkooli juhataja **Aleksander Undrits**.
- VILJANDI:** P. Kuusik, aadr. Vaksali tän. 5. **J. Leoke**. Õpetaja **Peeter Rängel** ja õpetaja **Johannes Muinaste**, aadr. Viljandi Gümnaasium.
- VILSANDI:** kapten **Artur Toom**.
- VIRU-NIGULA** köster **Julius Truverk**, aadr. Kabala kaudu.
- VORMSI** kooliõpetaja **K. Valgema**.
- VÄIKE-MAARJA** koolinõunik **M. Meos**.
- VÄNDRA** gümnaasiumi õpetaja **Helene Johani**.
- UUE-VÄNDRA** vallasekretär **Hermann Raid**.
- VÄRSKA** algkooli juhataja **Jaan Hanson**.
- VÕHMA** algkooli juhataja **Karl Saar**.
- VÕRU:** raamatukaupmees **S. Songi**. Koolinõunik **Joosep Sultson**, aadr. Võrumaa Koolivalitsus.

LIIKMEMAKS

1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeks astumise sooviavaldusi ja liikmemakse võtab vastu ka

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo

Tartus, Lai tänav 35, telef. 6-01.